

TARİH-İ OSMÂNİ/TÜRK TARİH ENCÜMENİ MECMUASI'NDA OSMANLI VE AVRUPA TARİHLERİNE YÖNELTİLEN ELEŞTİRİLER*

SELAMİ KURT**

ÖZ

Cumhuriyet'in laboratuvarı olarak kabul edilen II. Meşrutiyet D6nemi, Türk tarihçiliği açısından klasik, pop6ler, akademik ve kurumsal tarih çalışmalarının birlikte y6r6t6ld6đ6 bir geçiş d6nemini temsil eder. Bu d6nem, tarih, tarihin faydası ve vazifesi, usulleri, tarih eğitimi, ilmi ve mill6 tarih konusunda kavrayışın derinleşmeye başladığı ve bilimsel tarihçiliğin kurumsallaştığı bir d6nem olması açısından 6nemlidir. Bu d6nemde kurulan ve 1931 yılına kadar çalışmalarına devam eden Tarih-i Osm6n6/T6rk Tarih Enc6meni bilimsel tarih çalışmalarına 6nemli katkılar sunmuştur. Enc6men'in T6rk tarihinin ilk bilimsel tarih dergisi olarak nitelendirilen mecmuası, d6nemin tarih anlayışını ve zamanla meydana gelen gelişmeleri yansıtılmaktadır. Elbette bu geçiş d6neminde Mecmua'nın b6t6n yazarlarının aynı tarih telakkisine sahip olduğu iddia edilemez. Ancak 6zellikle tarih konusunda d6nyadaki gelişmeleri takip edebilen bazı Mecmua yazarlarının Osmanlı ve Avrupa tarihlerine y6nelttikleri eleştiriler, bilimsel tarih çalışmalarının 6nemsendiğini ve tarih telakkisinin gelişmekte olduğunu g6stermektedir. Mecmua'da Osmanlı tarihlerine usul, 6slup ve muhteva y6n6nden eleştiriler y6neltilmiştir. 6slup ile ilgili eleştirilerde, İnan ve Bizans edebiyatının etkisiyle tarih yazımında ortaya çıkan ve uzun s6re etkisini devam ettiren ağdalı ve m6balağalı dil kullanımının tarihin halk için 6retilmeye başladığı II. Meşrutiyet şartlarında ihtiyaı karşılamadığı

* Bu makale "Tarih-i Osm6n6 Enc6meni/T6rk Tarih Enc6meni Mecmuası'nın Osmanlı Tarih Yazıcılığındaki Yeri" başlıklı doktora tezinden 6retilmiştir.

** Dr., T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Ankara/T6RKİYE, selamikurt74@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0866-3848

vurgulanmıştır. Usul ile ilgili eleştiriler, eksik ve yanlış bilgi verme, tenkit usullerini uygulamama, gereksiz tafsilata girme ve bazı konularda padişaha yaranmak için hakikati saptırma vb. konularda yoğunlaşmıştır. Muhtevaya yönelik eleştiriler, Osmanlı tarihlerinin daha çok siyasi ve askerî konulara yer verip içtimai, iktisadi, ticari ve kültürel konuları ihmal ettikleri yönünde olmuştur. Avrupa tarihlerine yönelik eleştirilerde ise eksik, yanlış ve uydurma haberlere yer verip garazkâr ve taraflı yaklaşım sergilemeleri ön plana çıkmaktadır. Mecmua'nın Osmanlı dönemi makalelerinde daha çok Osmanlı ve Avrupa tarihlerinin eksik ve yanlışlarla dolu olduğu vurgulanırken, Cumhuriyet dönemi makalelerinde usul hatalarıyla ilgili tespitler daha çok ön plana çıkmaktadır. Bu durum, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tarih telakkisinin geliştiğini ve derinleştiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Tarihleri, Eleştiri, Osmanlı Tarihleri, Tarih-i Osmâni/Türk Tarih Encümeni Mecmuası.

**CRITICS DIRECTED TO OTTOMAN AND EUROPEAN
HISTORIES IN THE TURKISH HISTORIC COMMITTEE
JOURNAL**

ABSTRACT

Considered as the laboratory of the Republic, the 2nd Constitutional Monarchy period represents a transitional period in which classical, popular, academic and institutional history studies were carried out together in terms of Turkish historiography. This period is important in that it is a period in which the understanding of history, the usefulness and duty of history, its methods, history education, science and national history began to deepen and scientific historiography became institutionalized. The Turkish History Committee, which was established in this period and continued its activities until 1931, made significant contributions to scientific history studies. Encümen's journal, which is described as the first scientific history journal of Turkish history, reflects the understanding of history of the period and the developments that took place over time. Of course, it cannot be claimed that all writers of the Journal had the same conception of history during this transitional period. However, the criticisms of some journal writers, who can follow the developments in the world, especially in history, on Ottoman and European histories, show that scientific history studies are given importance and that the understanding of history is developing. In the journal, criticisms of Ottoman histories were made in terms of method, style and content. In the criticism of the style, the use of gloss and exaggerated language, which emerged in historiography with the influence of Iranian and Byzantine literature and continued its effect for a long time, began to be produced for the people of history in the 2nd Constitutional Era. It was emphasized that it did not meet the needs in the constitutional conditions. Criticism about the procedure, giving incomplete and wrong information, not applying the methods of criticism, making unnecessary details and deviating the truth in order to benefit the sultan in some matters, etc. focused on issues. Criticism of the content was that Ottoman histories mostly included political and military issues and neglected social, economic, commercial and cultural issues. In the criticisms of European histories, their cynical and biased approach by giving place to incomplete, false and fabricated news comes to the fore. While it is emphasized that Ottoman and European histories are full of

deficiencies and mistakes in the Ottoman period articles of the journal, the determinations about procedural errors are more prominent in the articles of the Republic period. This situation shows that the understanding of history from the Ottoman Empire to the Republic has developed and deepened.

Keywords: Criticism, European History Books, Ottoman History Books, Ottoman History/Turkish History Committee Journal.

GİRİŞ

19. yüzyılda bilimsel tarihçilik alanında dünyada meydana gelen gelişmeler, Osmanlı tarih yazıcılığında bilimsel ve tarihî bir dönüşümün başlamasına neden olmuştur. Hatta ilk bilimsel Osmanlı tarihleri bu yüzyılın ilk yarısında Hammer ve Zinkeisen gibi yabancı tarihçilerce kaleme alınmıştır. Bu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı tarihçileri tarafından kaleme alınan eserlerde tarih yazıcılığı açısından değişim ve dönüşümün başladığı görülür. Osmanlı eğitim sisteminin ıslahı amacıyla oluşturulan Meclis-i Muvakkat bünyesinde kurulan Encümen-i Daniş'in ikinci reisi Hayrullah Efendi tarafından bilimsel yöntemler kullanılarak kaleme alınan Osmanlı tarihi, Hammer tarafından takdir edilmiştir¹. Encümen-i Daniş'in siparişiyle kaleme alınan Tarih-i Cevdet, metodu, dili, kaynak kullanımı, Doğu ve Batı kültürü ve müesseseleri üzerindeki düşünce ve tahlilleri, Osmanlı tarihini dünya tarihi içerisinde değerlendiren bakış açısıyla vakanüvislik geleneğini aşmış ve 19. yy. Osmanlı tarihçiliğine damgasını vurmuştur². Ahmed Vefik Paşa'nın (ö. 1891) *Fezleke-i Tarih-i Osmânî*'sinde, Osmanlı tarihini kuruluş, büyüme, yükselme, gerileme, bozulma ve ıslahat çağı olarak altı devrede dönemlendirmesi, daha sonraki tarih çalışmalarını etkilemiştir³. Mansûrîzâde Mustafa Nuri Paşa'nın (ö. 1890) *Netâyicü'l-Vukuâtı*, kaynak kullanımı, sebep-sonuç ilişkilerine önem veren yaklaşımı, eleştirel yöntemi, kolay ve akıcı üslubuyla dönemin en etkili eserlerinden biri olmuştur. Franz Babinger bu eseri, Osmanlı tarihi hakkında yazılmış Türkçe eserlerin en öğreticisi olarak nitelendirmiştir. Osmanlı'nın son vakanüvisi ve Tarih-i Osmânî Encümeni Reisi Abdurrahman Şeref, yüksek mekteplerde okutulmak üzere kaleme aldığı ve zamanının en iyi ders kitabı olarak nitelendirilen *Tarih-i Devlet-i Osmâniyye*'sini hazırlarken Mansûrîzâde'nin bu eserinden oldukça yararlanmışır⁴. Yine 19. yüzyılın ikinci yarısı, Osmanlı tarihçiliğinde bilimsel tarihçilik için önemli olan nümizmatik, arkeoloji ve epigrafi gibi tarihin yardımcı bilimleri ile ilgili çalışmaların başladığı dönem olmuştur. İlk

¹ Ortaylı, İlber, *Tarih Yazıcılık Üzerine*, Cedit Neşriyat, Ankara 2011, s.87; Ömer Faruk Akün, "Hayrullah Efendi Tarihi", *DİA*, 18. Cilt, İstanbul 1998, s.76-79.

² Ortaylı, a.g.e., s.88-90; Zeki Arıkan, "Tarih-i Cevdet", *DİA*, 40. Cilt, İstanbul 2011, s.75-77.

³ Ömer Faruk Akün, "Ahmed Vefik Paşa", *DİA*, 2. Cilt, s.143-157.

⁴ Mükrimin Halil Yinanç, "Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Kadar Bizde Tarihçilik", *Millî Tarihî İnşası*, Haz. Ahmet Şimşek, Ali Satan, İstanbul 2017, s.96; Tahsin Özcan, "Mustafa Nuri Paşa", *DİA*, 31. Cilt, s.342-343.

bilimsel meskûkât çalışmalarıyla Abdüllatif Suphi Paşa (ö. 1886),⁵ Osmanlı Müzesi Müdürü Edhempaşazade Hamdi Bey, kardeşleri İsmail Galip ve Halil Edhem, İsmail Galip'in oğlu Mehmet Mübarek ve Ahmed Tevhid bu alanlardaki çalışmalarıyla ön plana çıkan isimlerdir. Bu süreçte Osmanlı Müzesi bünyesinde gerçekleştirilen arkeolojik kazılar ve meskûkât tasnif faaliyetleri üzerinden gerçekleştirilen neşriyat, ilmi açıdan Avrupa müzeleri neşriyatından geri kalmayacak derecede değerli bulunmuştur⁶.

Osmanlı tarihi ve tarihçiliği açısından II. Meşrutiyet Dönemi, değişim ve dönüşümün ivme kazandığı bir süreç olmuştur. Devlet yönetiminde rejim ve ideolojinin değişmesi, yayıncılıkta uygulanan sansürün kaldırılarak serbestiyetin gelmesiyle tarih çalışmaları çeşitlendi ve farklı boyutlar kazandı. Bu dönem tarihçiliği, vakanüvisler tarafından gerçekleştirilen resmî tarihçilik, halka dönük olarak yapılan popüler tarihçilik, müstakil bir tarih şubesinin teşekkül ettiği Darülfünun'da akademik tarihçilik, mükemmel ve mufassal bir Osmanlı tarihi yazmak için kurulan Tarih-i Osmânî Encümeni ve Türk derneklerinde kurumsal tarihçilik boyutlarıyla çeşitlendi. Bu dönem, tarih, tarihin faydası ve vazifesi, usulleri, tarih eğitimi, ilmi ve millî tarih konusunda kavrayışın derinleşmeye başladığı ve bilimsel tarihçiliğin kurumsallaştığı bir dönem olması açısından önemlidir⁷.

Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nde ilk toplu ve kurumsal tarih çalışmalarının başladığı II. Meşrutiyet Dönemi'nde mükemmel ve mufassal bir Osmanlı tarihi yazmak amacıyla kurulan Tarih-i Osmânî Encümeni'nin 1910-1930 tarihleri arasında telafi sayılarıyla beraber toplam 101 sayı olarak yayımlanan Tarih-i Osmânî Encümeni (TOEM)/Türk Tarih Encümeni Mecmuası'nda (TTEM) doğrudan Osmanlı ve Avrupa tarihlerine yöneltilen eleştiriler tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışmadan maksat, TOEM/TTEM'de Osmanlı ve Avrupa tarihlerine yöneltilen eleştiriler dikkate alınarak Osmanlı'dan Cumhuriyete tarih telakkisinde meydana gelen değişim ve dönüşümü tespit etmektir.

⁵ Ali Akyıldız, "Subhi Paşa, Abdüllatif", *DİA*, 37. Cilt, s.450-452.

⁶ Yinanç, a.g.m., s.111-112.

⁷ Hasan Akbayrak, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarih Yazımı*, Kitabevi, İstanbul 2012, s.189-191; Mehmet Kaan Çalen, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Tarih Düşüncesi*, Ötügen Yayınları, İstanbul 2013, s.250-293.

I. Tarih-i Osmânî Encümeni/Türk Tarih Encümeni Mecmuası

Osmanlı Devleti'nde ilk resmî toplu tarih çalışmaları, 27 Kasım 1909'da mükemmel, mufassal ve müdellel bir Osmanlı tarihi yazmak üzere kurulan Tarih-i Osmânî Encümeni ile başlamıştır⁸. Mükemmel bir Osmanlı tarihinin ancak akademi tarzı kurumsal yapılarla yürütülebileceği yönündeki tartışmalar,⁹ 20 Haziran 1909 tarihinde önce bir komisyon olarak ortaya çıkan yapının, 12 asil ve 20 muavin üyesi olan bir Encümen olarak teşekkülünde etkili olmuştur. Encümen, bütün Osmanlı vilayetlerinde birer şube açmak istemiş ancak Bursa ve Konya vilayetleri dışında buna muvaffak olamamıştır. Cumhuriyet döneminde Türk Tarih Encümeni adıyla çalışmalarına devam eden Encümen'in yakın tarihin en sıkıntılı döneminde (1909-1931) Osmanlı tarih kaynaklarına ulaşarak tarihin hizmetine sunma konusundaki çalışmaları çok değerlidir. Encümen, yurt içi ve kısmen yurt dışındaki arşiv, kütüphane ve müzelerde başlattığı araştırmalar sonucu ulaşılabildiği yeni tarih kaynaklarını mecmuasında veya külliyat adı altında yayımlamıştır. Encümen, 1916 yılında yazmayı planladığı Osmanlı tarihinin birinci cildini yayımladıktan sonra gelen eleştiriler üzerine tarih yazma faaliyetinden vazgeçmiş ve bundan sonra Osmanlı tarihine katkı sağlayacak monografik çalışmalara ağırlık vermiştir¹⁰. Encümen'in bütün faaliyetleri değerlidir. Ancak en çok takdir gören faaliyeti aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin ilk resmî tarih dergisi olan mecmuasıdır¹¹.

Encümen'in mecmua yayımından maksadı, yazılacak Osmanlı tarihinin metnine tamamen giremeyecek olan araştırmaları, belge ve kitabe suretlerini, Türkçe olarak yazılmış veya diğer dillerden tercüme edilmiş olup şimdiye kadar basılmamış risaleleri neşrederek tarihimize zemin hazırlamak, mütalaa meraklılarının bilgisini genişletmek, fikirlerin uyanmasına ve zihinlerin

⁸ Tarih-i Osmânî/Türk Tarih Encümeni ve Faaliyetleri hakkında detaylı bilgi almak için bk. Mustafa Oral, **Türkiye'de Romantik Tarihçilik**, Asil Yayın, Ankara 2006; Hasan Akbayrak, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tarih Yazımı**, Kitabevi, İstanbul 2012; "Tarih-i Osmânî Encümeni Talimat Sureti", **TOEM**, S 1, 1 Nisan 1326/14 Nisan 1910, s.5.

⁹ Mirgün, Ali Seydi, "Sadrazam Paşa Hazretlerine Açık Mektup", **Tanin**, No: 265, 29 Mayıs 1909, s.3; Necib Asım, "Tarih-i Osmani, Hüseyin Cahid Bey'e", **Tanin**, No: 268, 1 Haziran 1909, s.3.

¹⁰ Ahmed Refik, "Türk Tarih Encümeni'nin Tarihçesi Hakkında Rapor", **Maarif Vekaleti Mecmuası**, S 14, Kanun-ı Evvel 1927, s.429-430.

¹¹ Yinanç, a.g.m., s.120; Halil İnalçık, "Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları", **Muhafazakar Düşünce**, S 7, Kış 2006, s.3-6; Mahmut Şakiroğlu, "Memleketimizde Toplu Tarih Çalışmaları-I", **Tarih ve Toplum**, Aralık 1986, S VI/36, s.45.

canlanmasına hizmet etmek olarak açıklanmıştır¹². Telafi sayılarıyla beraber kâğıt üzerinde 101¹³, gerçekte 74 sayı olarak yayımlanabilen TOEM/TTEM/TTEM-Yeni Seri’de, 44 yazar tarafından kaleme alınmış 291 makale (5048 sayfa) yer almaktadır. Mecmua’da 1.000 sayfayı aşan 10 eser¹⁴ tefrika/ilave suretiyle yayımlanmıştır. 291 makalenin 232’si Encümen’in asil ve muavin üyeleri¹⁵, 18’i Encümen namına¹⁶, 41’i encümen dışındaki diğer yazarlar¹⁷ tarafından kaleme alınmıştır.

¹² Tarih-i Osman Encümeni, “İfade-i Meram”, **TOEM**, S 1, s.2-3.

¹³ Mecmua, Mütareke Dönemi’nde (1918-1923) yayımlanamadığından, Cumhuriyet Dönemi’nde (1923) bu yıllar için iki telafi sayısı yayımlanmıştır.

¹⁴ Mecmua’da tefrika edilen eserler sırasıyla: 1. Tarih-i Sultan Mehmed Hân-ı sâni, Kritovulos, Çev. Karolidi, 2. Kanunname-i Âl-i Osman, Fatih ve Kanuni Sultan Süleyman Kanunnameleri, 3. Mahruse-i İstanbul Fetihnamesi, Tacizade Tuğrâyî Cafer Çelebi münşeatından, 4. Vakıât-ı Sultan Cem, 5. Tarih-i Ebu’l-Feth, Tursun Bey, 6. Hulâsatü’l-Kelam fi Reddi’l-Avâm, Koca Sekbanbaşı, 7. İran Sefaretnamesi, Mehmed Refi Efendi, 8. Tarih-i Camii Şerif-i Nur-ı Osmani, 9. Tarih-i Gülmani, Mehmed Halife, 10. Umdetü’t-Tevârih, Kırımı el-Hâc Abdülğaffar.

¹⁵ 232 makaleden 123’ü kuruluşundan itibaren Encümen’in üyesi olan sekiz yazar tarafından kaleme alınmıştır: Encümen İkinci Reisi Ahmed Refik (34 makale, 1127s), Encümen Reisi Abdurrahman Şeref (19 makale, 451 s.), Ahmed Tevhid (30 makale, 355 s.), Efdaleddin Bey (4 makale, 202 s.), Necib Asım (22 makale, 196 s.), Mehmed Arif (10 makale, 146 s.), Diran Kelekyan (1 makale, 41 s.), İskender Yanko Hoçi (3 makale, 39 s.)’dir. 92 makale, Encümen’in yardımcı üyesi veya dışarıdan sonradan üye olarak atanan yazarlar tarafından kaleme alınmıştır: Halil Edhem (22 makale, 403 s.), Meskükâtçı Müttekâid Miralay Ali (15 makale, 223 s.), Safvet Bey (19 makale, 200 s.), İbnülemin Mahmud Kemal (15 makale, 169 s.), Encümen Hafız-ı Kütübü Mukrimin Halil (4 makale, 105 s.), Hüseyin Hüsameddin (5 makale, 96 s.), Yusuf Akçura (3 makale, 59 s.), Ali Emîri (3 makale, 31 s.), Keçecizâde Reşad Fuad (3 makale, 29 s.), Mehmed Ziya (1 makale, 5 s.), Köprülüzâde Mehmed Fuad (1 makale, 3 s.)’dir. 17 makale, Encümen’in yardımcı üyeleri tarafından kaleme alınmıştır: Mehmed Galib (5 makale, 50 s.), Musa Kazım (6 makale, 39 s.), Osman Ferid (3 makale, 20 s.), Konya Valisi Arifi Paşa (1 makale, 20 s.), Mistakidis (1 makale, 13 s.), ve Fahri Üye Karacson Imre (1 makale, 8 s.)’dir.

¹⁶ Encümen namına yayımlanan 18 makaleden 12’si Encümen’in çalışmaları sırasında elde edilen veya Encümen’e ulaştırılan tarih kaynaklarının aktarımı şeklindedir. İki Encümen’in genel maksadını açıklamak veya talimatnamesini aktarmak, diğerleri de Encümen’e danışılan bazı konulara cevap mahiyetinde veya Encümen’in yaptığı araştırmalar sonucu kaleme alınmıştır.

¹⁷ Mecmua’daki 41 makale Encümen dışındaki yazarlar tarafından kaleme alınmıştır. Bunlar: Ali Fuad (5 makale, 145 s.), Mehmed Zeki (7 makale, 105 s.), Nahid Sırrı (3 makale, 60 s.), Müze-i Askeriye-i Osmanî Müdüri Erkan-ı Harbiye’den Ferik Ahmed Muhtar Paşa (1 makale, 46 s.), Avram Galanti (6 makale, 30 s.), Mehmed Behçet (1 makale, 26 s.), Uzunçarşılı oğlu İsmail Hakkı (2 makale, 23 s.), Mehmet Ali Şevki (1 makale, 22 s.), Stoyan Cansızof (1 makale, 21 s.), Rumbeyoğlu Fahreddin (2 makale, 14 s.), Dr. Friedrich von Kraelitz (1 makale, 9 s.), Ahmed Hikmet (1 makale, 8 s.), Milas Jandarma Kumandanı Hafız Kadri (4 mütenevvia, 7 s.), Müze-i Humâyûn Hafız-ı Kütüb Muavini Âli (1 makale, 6 s.), İzmit Mutasarrıfı Mehmed Nüzhet (1 makale, 5 s.), Avusturya Macaristan Hariciye

Mecmua makalelerinin yarısından fazlasında Osmanlı/Türk tarih yazımına katkı sağlayacak arşiv belgeleri, kitabeler, meskûkât, yazmalar ve yabancı kaynaklardan yapılan tercüme aktarılmıştır. Diğer makaleler ise daha çok tarih kitaplarında hiç veya yeteri kadar yer almayan konularla ilgili monografik, biyografik ve bibliyografik makalelerdir. Mecmua'da tarih metodolojisi ve felsefesiyle ilgili olarak kaleme alınmış müstakil bir makale yer almamaktadır. Ancak sayıları sınırlı da olsa Encümen'in bilimsel tarih yaklaşımından doğan makaleler de vardır¹⁸. Osmanlı döneminde TOEM ile başlayan ilk resmi bilimsel tarih mecmuası çalışmaları Cumhuriyet döneminde Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanan Belleten ile devam ettirilmiştir¹⁹. Bu çalışmada mecmua yazarlarının Osmanlı ve Avrupa tarihlerine yönelttikleri eleştiriler tespit edilmeye çalışılacaktır.

II. TOEM/TTEM'de Osmanlı Tarihlerine Yöneltilen Eleştiriler

TOEM/TTEM'de Osmanlı ve Avrupa tarihlerine yöneltilen eleştirilerin mahiyetini tespit edebilmek, Encümen'in tarih anlayışı ve metodunu anlamak açısından önemlidir. TOEM/TTEM'de sırf eser tenkidi yapmak için kaleme alınmış makale sayısı oldukça azdır. Bunlar da daha çok Cumhuriyet Dönemi'nde kaleme alınmıştır. Osmanlı Dönemi'nde kaleme alınan makalelerde ise Osmanlı ve Avrupa tarihlerine yöneltilen eleştirileri ancak satır aralarında bulabiliyoruz. Mecmua'nın ilk sayısında yer alan ve Encümenin tarih yaklaşımı hakkında ipuçları veren "İfâde-i Merâm'da Osmanlı tarihlerine yöneltilen eleştiriler, bu konuda bir çerçeve oluşturmaktadır. Burada öncelikle dilimizde henüz mufassal ve mükemmel bir Osmanlı tarihi yazılmadığı ifade edilmiştir. Mufassal ve mükemmel ifadelerinden neyin kastedildiği ise sonraki ifadelerden anlaşılmaktadır. Buna göre vakanüvis tarihleri, tarihî olayları silsile hâlinde zapt etmiş olsalar da çoğu üslub-i kadim/tumturaklı ve mübalağalı üslup ile yazılmış, günlük olayları içeren salname tarzında eserlerdir. Bu eserlerde kaydedilen olaylar arasındaki bağlantıları, ancak erbabı kurabilir. Çok azı dışında bu eserlerde

---

Nezreti memurlarından Josef Malota (1 makale, 4 s.), Remzi (1 mütenevvia, 3 s.), Mehmed Refik (2 makale, 10 s.).

¹⁸ TOEM/TTEM'deki makaleler hakkında detaylı bilgi için bk. Selami Kurt, **Tarih-i Osmânî Encümeni/Türk Tarih Encümeni Mecmuası'nın Osmanlı Tarih Yazıcılığındaki Yeri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2020.

¹⁹ Yüksel Özgen, "Belleten Dergisinin Cumhuriyet Dönemi Türk Tarihçiliğindeki Yeri", **Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu Bildiriler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s.619-628.

tenkit usulüne yer verilmemiş, dış gelişmeler ile idari ve sosyal değişimler takip edilmemiş olduğundan ilmî değerleri azdır²⁰. Encümen Reisi Abdurrahman Şeref'in de gerek üslup ve gerekse tertip yönünden Osmanlı tarihlerinin zamanın ihtiyaçlarını karşılamadığını ifade etmesi, aynı yaklaşımın bir ürünü olarak görülebilir²¹. Bu açıklamalardan ana hatlarıyla Osmanlı tarihlerinin üslup, usul ve muhteva yönünden eleştirildiği anlaşılmaktadır.

Mecmua'daki 291 makale 44 yazar tarafından kaleme alınmış olsa da Osmanlı ve Avrupa tarihlerine usul, üslup ve muhteva yönünden eleştiri yönelten 13 yazar bulunmaktadır. Üslupla ilgili eleştirilerde Necip Asım, Mehmed Arif, Halil Edhem, Ahmed Refik ve Ali Fuat; usulle ilgili olanlarda Safvet Bey, Hüseyin Hüsameddin, Ahmed Refik, Meskûkâtçı Ali, Ali Fuat, Mükrimin Halil ve Akçuraoğlu Yusuf; muhteva ile ilgili eleştirilerde ise Safvet Bey, Necip Asım, Mehmed Arif, Efdaleddin Bey, Ahmed Refik, Ali Emîrî, Nahid Sırrı isimleri ön plana çıkmaktadır. Avrupa tarihlerine eleştiri yöneltenlerin sayısı ise oldukça azdır. Bu yazarlar Safvet Bey, Ahmed Refik, Halil Edhem ve Meskûkâtçı Ali'dir. Ali Fuat ve Nahid Sırrı dışındaki bütün yazarlar Tarih-i Osmânî/Türk Tarih Encümeni üyeliğinde bulunmuştur.

II.1. Üslup İle İlgili Eleştiriler

Tarih yazıcılığını etkileyen en önemli faktör, dönemin tarih anlayışı ve bunu etkileyen unsurlardır. Osmanlı tarih yazıcılığı başlangıçta genel olarak gaza felsefesinin hâkim olduğu bir süreçte daha çok sözlü olarak rivayet edilen menakıpname, gazavatname ve destan türleriyle ortaya çıkmıştır²². Halkı gazaya teşvik etmeyi ve gaza ruhunu yaşatmayı hedefleyen bu rivayetler doğal olarak halkın anlayabileceği bir üslupta idi. Ancak devlet güçlendikçe ve ihtişamı arttıkça tarih yazımıyla ilgili yaklaşım da değişmeye başladı. Osmanlı Devleti'nin kurulup güçlü bir devlet olduğu süreçte doğuda ve batıda yer alan Timur ve Bizans imparatorluklarında edebî bir dille devletin şanına yaraşır tarih yazımı önemli bir uygulamaydı. Büyük ve kudretli devletlerin edebî

²⁰ Tarih-i Osman Encümeni, "İfade-i Meram", **TOEM**, S 1, s.1.

²¹ Abdurrahman Şeref, "Tarih-i Osmani", **Sabah**, No: 7071, 2 Haziran 1909, s.2.

²² Ramazan Şeşen, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, İstanbul 1998, s.20-21; Sabri Hizmetli, **İslam Tarihçiliği Üzerine**, Ankara 1991, s.49; Necip Asım, "Osmanlı Tarihçileri ve Müverrihleri", **TOEM**, S 1, 1 Nisan 1326/14 Nisan 1910, s.41; Halil İnalçık, Bülent Arı, "Klasik Dönem Osmanlı Tarihçiliği", **Türkiye'de Tarih Yazımı**, Ed. Vahdettin Engin, Ahmet Şimşek, İstanbul 2013, s.110-112.

değeri yüksek ağdalı, tumturaklı ve mübalağalı tarihlere sahip olması düşüncesi hâkimdi ve bu bir prestij meselesiydi. Çünkü dönemin tarih anlayışına göre büyük ve güçlü devletlerin tarihleri her türlü edebî sanatları içerir ve imparator veya hakanı yüceltirdi. Bu çerçevede Osmanlı yükseliş döneminde Farsça yüksek inşa diliyle yazılmış *Zafernâme*²³ adlı esere sahip Timur İmparatorluğu örnek alınarak devletin şanına yaraşır tumturaklı ve mübalağalı üslupla yazılmış eserlerin ortaya çıkmaya başladığı görülür. Fatih Dönemi'nde yarı resmî tarih yazıcısı olarak görev almaya başlayan Şehnameciler²⁴ tarafından kaleme alınan bu tür eserleri, 18. yüzyıldan itibaren resmî tarih yazımını gerçekleştiren vakanüvis tarihleri takip etmiştir. Vakanüvislerin²⁵ bazı istisnalar dışında inşa ve şiir sanatında mahir ve genellikle hâceganlık rütbesine ulaşmış kâtipler arasından seçilmiş olması, Osmanlı tarih yazıcılığının ana karakterini ortaya koymasından açısından önemlidir. Mübalağalı ve ağdalı bir üslupla tarih yazımı, 19. yüzyıla gelindiğinde tarihin yazılma nedeni ve tarzı değiştiğinden doğal olarak eleştirilmiştir. Bugünün tarih anlayışıyla dünün tarih yazımını eleştirenlerce Osmanlı tarihleri; “suret-i Firdevsiyânede, iğrâgât ve mübalağât-ı acemâne ile dolu” olarak kaleme alınmaları, tarihin edebiyata feda edilmesi, olaylar arasında sebep-sonuç ilişkisine dikkat edilmeyerek düzensiz bir tarih yazımı gerçekleştirilmesi, bazı istisnalar dışında tenkide yer verilmemesi ve Osmanlı tarih yazıcılığının kendi zamanı ve mekânı ile sınırlı kalması açısından eleştirilmişlerdir²⁶. Sultan II. Bayezid'in emriyle İdris-i Bidlisî tarafından mübalağalı ve ağdalı bir üslupla kaleme alınan *Heşt Behişt* isimli eser, bu türün en etkili eserlerinden biri olmuş ve Osmanlı'da yüksek inşa diliyle tarih yazma geleneği uzun süre varlığını sürdürmüştür²⁷.

Mecmua'da Osmanlı tarihlerinin üslubuyla ilgili en etkili eleştiriyi Encümen'in Türkçü üyelerinden Necib Asım²⁸ yapmıştır. O, Abbasiler gibi,

²³ Şerefeddin Ali Yezdî'nin (ö. 858/1454) Timur Devri'yle ilgili en çok müracaat edilen Farsça eseridir. Bk. Kaan Dilek, “Şerefeddin Ali Yezdî”, *DİA*, 38. Cilt, s.550-552.

²⁴ Christine Woodhead, “Şehnâmeçi”, *DİA*, 38. Cilt, s.456-458.

²⁵ Bekir Kütükoğlu, “Vak'anüvis”, *DİA*, 42. Cilt, s.457-461.

²⁶ Ortaylı, *a.g.e.*, s.85.

²⁷ İnalçık-Arı, *a.g.m.*, s.113-115.

²⁸ Harbiye Mektebini bitirdikten sonra askerî okullarda uzun süre Fransızca ve Tarih öğretmenliği yapan Necip Asım, daha çok Türk dili ve tarihi ile ilgili çalışmalarını tanıtmaktadır. Darülfünundaki Türk Lisaniyatı Tarihi kürsüsünün ilk profesörü ve Türkoloji'nin kurucusudur. Kuruluşundan itibaren Tarih-i Osmânî Encümeni ve Türk derneklerinde üye olarak yer almıştır. Bk. Abdullah Uçman, “Necip Asım Yazıksız”, *DİA*, 32. Cilt, s.493; Mustafa Oral, *Türkiye'de Romantik Tarihçilik*, Ankara 2006, s.84-86.

Selçuklular ve Anadolu Selçuklularının da İranlıların usul ve âdetlerinden etkilendiklerini, her ne kadar Anadolu Selçuklu Devleti'nin yıkılmasından sonra başta Karamanoğulları olmak üzere bütün Anadolu Beylikleri Türkçeyi resmî dil kabul etse de Arap ve Acem etkisinden kurtulamadıklarını ifade etmiştir. Ona göre İranlılar zekâları ve milliyetçi yaklaşımlarıyla Kadisiye'deki büyük hezimetten sonra Sasani medeniyetinden çok eser kalmamasına rağmen galip kavimler üzerinde etkili olabilmeyi başarmışlardır. Türkoğlu Türk olduğu halde Sultan Mahmud sebüktekin, Firdevsi-i Tûsî'ye *Şehname*'yi tanzim ettirmiş, bu ölümsüz eser ile İran, kadim hatıralarını kaybolmaktan kurtarmıştır. Necip Asım'a göre cinaslı, istiareli, uzun ve müselsel cümleli edebiyatımızın oluşumunda Bizans'ın da gizli bir etkisi vardır. Fatih Dönemi'nden itibaren Osmanlı'da görülmeye başlayan bu ağıdalı üslup, İdris-i Bidlisî'nin açtığı yolda uzun yıllar etkisini sürdürmüştür. Necip Asım, Arap ve Fars kültürünün Osmanlı'daki etkisini, *Mesihî Dîvânı*'ndan aktardığı şu beyit ile açıklamıştır:

Mesihî, gökten insen sana yer yok

Yürü gel ya Arap'tan ya Acem'den ²⁹

322

Necip Asım'a göre Türk dili ve edebiyatı, dolayısı ile Osmanlı tarih yazıcılığı Fars, Arap ve Bizans etkisi ile ağıdalı ve mübalağalı bir üslup kazanarak milletin hissiyatına tercüman olmaktan uzaklaşmıştır. Bu süreç, Batı'da Sinan Paşa'nın *Tazarruât*'ı, Doğu'da Mir Ali Şir Nevâî'nin *Mahbûbü'l-Kulûb*'u ve Sultan Babür'ün *Babürname*'sinin görüldüğü Fatih asrından sonra başlamıştır³⁰.

Necip Asım'ın talebesi, Encümen üyesi ve hafız-ı kütübü Mehmed Arif (1873-1919)³¹ de hocasının Osmanlı tarihlerinin üslubuyla ilgili görüşlerini desteklemiş, şehnamecilerin tarihî olayları kronolojisine ve sebep-sonuç

²⁹ Necip Asım, "Mesihî Divanı, Divanlarımızdan Tarihçe Nasıl İstifade Edilir?", **TOEM**, S 5, s.300.

³⁰ Necip Asım, a.g.m., s.300-308.

³¹ Necip Asım'ın Fatih Mülkiye Rüşdiyesinden talebesidir. Daha sonra maliyeye çerağ olarak verilmiştir. Arapça ve Farsçasını kendi gayretiyle geliştirmiş, Mülkiye Mektebinin ders kitaplarını dışarıdan okumuştur. Türk tarihine merakıyla bilinen Mehmed Arif muhtelif kütüphanelerde yer alan yazmalar üzerinde yaptığı çalışmalar ve aldığı notlarla bilinirdi. Kuruluşundan itibaren vefatına kadar sekiz sene Tarih-i Osmânî Encümeni'nin üyesi ve hafız-ı kütübü olarak görev yaptı. Necip Asım ile beraber Encümen namına Osmanlı tarihinin birinci cildini yazdı. Bk. Necip Asım, "Vefeyat: Arif Bey", **TOEM**, S 49:62, 1 Nisan 1335-1 Haziran 1337, s.122-125.

ilişkinde dikkat etmeden düzensiz bir şekilde, “suret-i Firdevsiyânedeki iğrâgât ve mübalağât-ı acemâne ile memlû olarak zabt ve nazm” ettiklerini ifade etmiştir³².

Halil Edhem³³, Osmanlı tarihlerinde padişahların abartılı bir üslupla yüceltilmeleri yanında düşman ve rakip olarak algılanan diğer beyliklerle ilgili kullanılan olumsuz dilin gerçeği yansıtmadığını ifade etmiştir. O, Karamanoğulları beylerinin silsilesini tespit ettiği makalesinde Osmanlı tarihlerinin Karamanoğlu hükümdarları için kullandıkları haydut, eşkıya yakıştırmalarını doğru bulmamıştır. Ona göre Karamanoğulları'na ait eserler üzerindeki tertip ve hüsnühat ile sikkelerindeki yazılarının ve darp kalitesinin emsallerinden üstün olması, onların medenî ve gelişmiş bir toplum olduğunu ispatlamaktadır. Bu durumda o şu soruyu sormadan geçemez: Türkçeyi resmî dil olarak kullanarak Türk diline hizmet eden Karamanlılar eğer haydut ve eşkıya olsalardı Osmanlı padişahları defalarca kızlarını onlara verir miydi^{34?}.

Encümen İkinci Reisi Ahmed Refik³⁵, Cumhuriyet Dönemi'nde kaleme aldığı makalelerinde Osmanlı tarihlerine yöneltilen eleştirilerin dozunu biraz daha

³² Mehmet Arif, “Silsile-i Vukuat-ı Devlet-i Aliyye'de 1142 Senesi Hadisatı”, **TOEM**, S 1, s.54; “Vâkiât-ı Sultan Cem, Mukaddime”, **TOEM**, S 25, s.A.

³³ Sadrazam İbrahim Edhem Paşa'nın oğlu, Ressam Osman Hamdi Bey ile eski sikkeler uzmanı İsmail Galib Bey'in kardeşidir. Kaptan İbrahim Paşa Rüştüyesinde başladığı orta öğrenimini babasının elçi olarak atandığı Berlin'de tamamladı. Bir yıl İsviçre'nin Zürih Üniversitesi Ulûm-ı Tabiiyye Şubesi'ne devam ettikten sonra Viyana'da Politeknik Yüksek Mektebinde Ulûm-ı Tabiiyye ve Kimyeviyye Jeoloji ve Kimya öğrenimi gördü. Tekrar İsviçre'ye giderek Bern Üniversitesinde Fünûn-ı Felsefe doktorası yaptı ve 1885'te İstanbul'a döndü. Ağabeyi Osman Hamdi Bey'den sonra uzun süre Osmanlı Müzesi Müdürlüğü görevini yürüten Halil Edhem Bey, yaşadığı dönemdeki hizmet ve eserleriyle Türk kültür tarihine büyük katkılar sağlamış önemli şahsiyetlerden biri olmuştur. Her ne kadar aldığı eğitim farklı olsa da Âsâr-ı Atika Müzesi'nde göreve başlamasından itibaren ağabeyi Osman Hamdi Bey'in de katkısıyla kendisini mükemmel bir müzeci, eski eser/kitabe ve sikke uzmanı olarak yetiştirmesini bilmiş, bu alanlarda ortaya koyduğu eserler haklı olarak takdir görerek uluslararası bir şöhrete kavuşmuştur. Onu diğer uzmanlardan ayıran en önemli özelliği, tarih, arkeoloji ve meskûkât alanlarının üçünde birden uzman olmasıdır. Encümen'de önce muavin üye daha sonra asil üye olarak yer almış, Cumhuriyet sonrası tarih çalışmalarına da önemli katkı sunmuştur. Bk. Aziz Ogan, “Halil Edhem”, **Halil Edhem Hatıra Kitabı**, Cilt I-II, 2013 Ankara, s.384; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “İbrahim Edhem Paşa Ailesi ve Halil Edhem Eldem (1861-1938)”, **Halil Edhem Hatıra Kitabı**, Cilt I-II, 2013 Ankara, s.372; Semavi Eyice, “Eldem, Halil Edhem”, **DİA**,10. Cilt, s.18-21.

³⁴ Halil Edhem, “Karamanoğulları Hakkında Vesaik-i Mahkûke”, **TOEM**, S 14, s.881.

³⁵ Harbiye Mektebini bitiren Ahmed Refik, askerî okullarda Coğrafya öğretmenliği, Harbiye Mektebinde Fransızca ve Tarih öğretmenliği, Darülfünunda Osmanlı tarihi hocalığı yapmıştır. Tarihi sevdiren adam sıfatıyla meşhur olan Ahmed Refik, çok sayıda eser ve makale kaleme almıştır. Tarih-i Osmânî Encümeni'nin kurucu üyesi ve ikinci reisi olduğu

artırarak bazı Osmanlı tarihçilerinin Padişahlara yaranmak için riyakârane davrandıklarını, bazılarının da belgeleri tahrif ettiklerini ifade etmiştir. Ona göre Nâimâ'nın, İslam'ın meşveretle ilgili ahkâmını unutarak Venedik Cumhuriyeti'nin yönetim şeklini yermesi, III. Selim'in Enderun Nazırı Ebu Bekir Efendi'nin Fransa'da krallığı ortadan kaldıran milleti, “kendi velinimetleri olan krallarını telef ve iza’ a eden kâfir bedbaht ve hain-i din ve devlet” ifadeleriyle tasvir etmesi bu tür bir yaklaşımın sonucudur³⁶. Lütfi Efendi, II. Abdülhamid’e yaranmak için Midhat Paşa'nın Bulgar ihtilali sırasında aldığı tedbirleri küçümsemiş³⁷, Raşid ise eserine kaydettiği hatt-ı hümayunları tamamen tahrif etmiştir³⁸.

Mecmuanın son dönem yazarlarından Ali Fuat Bey³⁹ ise içlerinde çok kıymetli zatların da bulunduğu geçmiş Osmanlı tarihçilerinin şahsi meziyetleri oranında tarihimize hizmet edemediklerini ifade etmiştir. Ona göre Hoca Sadeddin, tarihî hakikatlerle uyuşmayan hayal mahsulü izahlarda bulunmuştur. Mahir bir şair olan Râşid ile ilim ve fazlıyla bilinen Küçükçelebizâde İsmail Asım Efendi, bazı vukuatın izahında gereğinden fazla tekrara yer vermişlerdir. Damat İbrahim Paşa saray ziyafetleri, helva sohbetleri, düğün merasimlerinin tarifi ve buralarda cambaz ve hokkabazların gösterdikleri hünerler gibi lüzumsuz ayrıntılara girerek gereksiz açıklamalarda bulunmuştur. Subhî ve İzzi gibi vakanüvisler ise tarih bile

gibi Mecmuanın en üretken yazarıdır. Bk. Muzaffer Gökman, **Tarihi Sevdiren Adam: Ahmed Refik Altınay**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1978, s.44, 65-66, 113-115; Abdülkadir Özcan, “Ahmed Refik Altınay”, **DİA**, 2. Cilt, s.120-121.

³⁶ Ahmed Refik, “Osmanlı İmparatorluğunda Meskûkât”, **TTEM**, S 7 (84), 1 Kanun-ı Sani 1341/1 Ocak 1925, s.9-10.

³⁷ Ahmed Refik, “Hazine-i Evrak Tetkikatı: 1284/1867 Bulgar İhtilali”, **TTEM**, S 9 (86), s.164.

³⁸ Ahmed Refik, “Osmanlı İmparatorluğunda Meskûkât”, **TTEM**, S 10 (87), s.248.

³⁹ Ali Fuat Türkgeldi, Tanzimat devri bürokratlarından Dâhiliye Müsteşarı Celal Bey'in torunu, Tercüme Odası Mühimme Müdürü Cemal Bey'in oğludur. Soğukçeşme Askeri Rüşdiyesi ve lisan mektebini bitirdi. Osmanlı bürokrasisinde önemli görevlerde bulunmuş, özellikle II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar pek çok siyasal gelişmeye tanık olmuş, döneminin önde gelen şahsiyetleriyle tanışmış, bir yandan gelişmeleri takip ederken diğer yandan Türk hükümetinin görüş ve düşünce tarzını eserlerinde ortaya koymuştur. Kitaplarında sadece görüp işittiklerini yazmakla kalmamış, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e kadarki yetmiş yıllık olayları Avrupa kaynaklarına da atıfta bulunarak karşılaştırmalı biçimde ele almış, aynı zamanda bu olaylarda rol alan kişileri tahlil etmiştir. Yazdıklarını özgün kılan husus, yer verdiği tarihî belgelerin yanı sıra Tanzimat ricalinin kaleminden çıkan pek çok belgeyi görmesi, sadaret müsteşarı iken Yıldız'dan Babıali'ye devredilen siyasi evrakı incelemesi, kişiliklerini tahlil ettiği önemli isimlerin aileleriyle tanışma fırsatı bulması ve özel arşivlerini gözden geçirmesidir. Bk. Seyfi Kenan, “Türkgeldi, Ali Fuat”, **DİA**, 41. Cilt, s.554.

denmeyecek eserler meydana getirmişlerdir. Eski zaman vakanüvislerinin sonuncusu olan Lütü Efendi ise *Takvim-i Vakâyî* nüshalarını özetleyerek veya yer yer ele geçirdiği Hazine-i Evrak belgelerini aktararak güya vakaları zapt etmiştir⁴⁰.

II.2. Usul İle İlgili Eleştiriler

Osmanlı tarihlerine usul ile ilgili olarak Encümenince yapılan ilk eleştiri, Osmanlı tarihlerinin çok azı dışında tenkit usulüne yer vermemiş olmalarıdır. Bazı Encümen üyelerinin açıklamalarına göre Osmanlı tarihlerini tetkik ederken tenkit usullerini uygulamayı gerekli kılan bazı hususlar vardır. Bunlardan birisi, Osmanlı'nın ilk yüz elli yılında sözlü olarak aktarılan rivayetlerin sonradan yazıya aktarılmış olmasıdır⁴¹. Bu rivayetlerden aklın ve naklin teyidine ihtiyaç duyanlar vardır. Osmanlı tarihçilerinin birbirlerinden alarak naklettikleri bu rivayetler/hikâyeler, tarihî anane şeklini alarak umurun kanaatini oluşturduğundan bunları bir vesikaya/delile dayanmadan reddetmek doğru olmaz. Fakat bu rivayetlerle çelişen güvenilir delillere ulaştıkça eski kanaatlerin düzeltilmesi gerekir. Osmanlı tarihinin sözlü rivayetler ve birbirinden nakil yoluyla yazılmış kısımlarının tahkik edilebilmesi için ise eski kayıtları/vesikaları inceleme zarureti vardır⁴².

Mecmua yazarlarından Hüseyin Hüsameddin⁴³, mecmuada kaleme aldığı beş makalesinde, vakıf kayıtları, şeriye sicilleri, asarıatika ve Arap tarihlerinden elde ettiği yeni bilgilerle ilk dönem Osmanlı tarihine ait bazı yanlış rivayet, nakil veya ananeleri ilmî usullerle düzeltmiştir⁴⁴. Mesela bu yanlış nakillerden biri, Fatih Dönemi'ne kadar vezirlik vazifesini tamamen Çandarlıoğlu ailesinin yürüttüğü meselesidir. Hüseyin Hüsameddin'e göre bu kanaatin

⁴⁰ Ali Fuat, "Mansurizade Mustafa Paşa ve Netâyicü'l-Vukuât", **TTEM-Yeni Seri**, S 1, s.46-47.

⁴¹ Hüseyin Hüsameddin, "Molla Fenari", **TTEM**, S 18 (95), s.368; Safvet, "İkinci Cerbe Harbi Üzerine Vesikalar", **TOEM**, S 1, s.20.

⁴² Hüseyin Hüsameddin, "Koca Mehmed Paşa", **TOEM**, S 37, s.43-49; S 38, s.117.

⁴³ *Amasya Tarihi* eseriyle meşhur olan yazar, rüştiyeden sonra medrese eğitimi almıştır. Çeşitli kazalarda naiplik görevlerinde bulunduktan sonra Evkaf Nezareti Kuyûd-ı Kadime Arapça Mütercimliğine atanmış bu görevini uzun süre yürütmüştür. *Amasya Tarihi* adlı eseri büyük takdir görmüş ve 1914 yılından itibaren Tarih-i Osmânî Encümeni üyeliğine atanmıştır. Sonradan Türk dili ile ilgili çalışmalar da yapmıştır. Bk. Akpınar, Turgut, "Hüseyin Hüsameddin Yasar", **DİA**, 18. Cilt, s.552.

⁴⁴ Bk. Hüseyin Hüsameddin, a.g.m, s.117-122; "Alaaddin Bey", **TTEM**, S 5 (82), s.307-318; S 6 (83), s.380-384; Sultan Altunbaş", S 11 (88), s.305-326; "Orhan Bey Vakfiyesi", S 17 (94), s.284-301; "Molla Fenari", S 18 (95), s.368-383.

oluşmasındaki en büyük etken, belli aralıklarla Çandarlıoğlu sülalesinden Hayreddin Halil Paşa, sonra oğullarından Ali ve İbrahim Paşalar, sonra İbrahim Paşazade Halil Paşa daha sonra da Halil Paşazade İbrahim Paşa'nın Osmanlı Devleti'nde vezaret-i uzmâ/sadaret görevinde bulunmuş olmasıdır. O, Çandarlı ailesinden olmayan Koca Mehmed Paşa'ya ait iki vakfiyeyi tahlil ederek, onun da bu dönemde on sene kadar vezaret görevini icra ettiğini göstermiştir⁴⁵. Hüseyin Hüsameddin, Osman Bey'in büyük oğlu Alaaddin Bey babasının vefatına kadar 22 yıl saltanat müşaviri olarak görev yapmasına rağmen, daha sonra kaleme alınan Osmanlı tarihçilerince bu dönem tarihi yazılırken ihtiyaten Orhan Bey'in ön plana çıkarıldığını ifade etmiştir⁴⁶.

Mecmua yazarlarına göre, Osmanlı tarihlerini tenkit etmeyi gerektiren hususlardan birisi de bu eserlerin çok eksik ve yanlış bilgilerle dolu olmasıdır. Osmanlı tarihinin kaynaklarına ulaştıkça bu eksik ve yanlışların anlaşılması, bunun en büyük delilidir. Bu bakış açısı, Encümenin bütün çalışmalarının hareket noktasını oluşturmuştur. Çünkü faaliyetleri ve neşriyatı göz önünde bulduğunda Encümen'in bütün çabasının yeni elde edilen kaynaklarla Osmanlı ve Avrupa tarihlerinin eksiklerini gidermek ve yanlışlarını düzeltmek olduğu görülür⁴⁷. Bu nedenle TOEM/TTEM'deki makalelerin tamamına yakınının, Osmanlı tarihinin eksiklerini gidermek ve yanlışlarını düzeltmek için yazıldığı ifade etmek yanlış olmaz⁴⁸.

Encümen İkinci Reisi Ahmed Refik, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan İstanbul'un fethine kadar olan sürede mesmuata/kulaktan dolma bilgilere göre yazılan *Tevârih-i Âl-i Osman*'ların pek çok yanlış ve eksik bilgiyi ihtiva ettiğini ifade etmiştir. Ona göre bu dönemin yeniden tetkik ve tashih edilmesi gerekir. Bilimsel bir tarih yazımı gerçekleştirilebilmek için, arşiv belgeleri gibi güvenilir tarih kaynaklarının ilmi metotlarla tetkik edilmesi gerekir⁴⁹. Ahmed Refik, bir kısmı kendisi tarafından neşredilen Fatih Dönemi'ne kadarki 153

⁴⁵ Hüseyin Hüsameddin, "Koca Mehmed Paşa", **TOEM**, S 38, s.117-122.

⁴⁶ Hüseyin Hüsameddin, "Alaaddin Bey", **TTEM**, S 5 (82), s.307.

⁴⁷ "Mecmuamıza yalnız vesikalarla tarihlerimizde eksik bırakılmış bazı haberler konulabileceğinden, ..." Bk. Safvet, "Koyun Adaları Önündeki Deniz Harbi ve Sakız'ın Kurtuluşu", **TOEM**, S 3, s.157.

⁴⁸ "Mecmuamızın başlıca maksadı yazımını deruhte ettiğimiz Osmanlı tarihinin noksanlarını tamamlama, Osmanlı tarihlerinde kaybolmuş olup Ecnebi Tarihlerinde bu vukuatı tetkik ve tenkit ile yapılacak tarihe sokarak..." Bk. İskender Yanko Hoçi, "Şehzade Halil'in Şergüzeşti", **TOEM**, S 7, s.445.

⁴⁹ Ahmed Refik, "Fatih Devrine Ait Vesikalar", **TOEM**, S 49:62, s.2; "Tevarih-i Âl-i Osman", **TTEM**, S 14 (91), s.69.

senelik tarihimize ait sınırlı miktardaki belgenin Osman Bey zamanına kadar yürütülebildiğini ve Osmanlı Devleti'ne ait en eski ve en kıymetli resmî vesikalar olması hasebiyle bunlardan istifade edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre birbirinden kopya edilerek muhtelif tahrifler ve ilavelerle yazılmış olan risaleler, muasır milletler ve özellikle Bizans tarihleriyle karşılaştırılarak hakikat mümkün olduğu kadar meydana çıkarılmalıdır⁵⁰.

Mecmua'nın Bahriyeli Yazarı Safvet Bey'e⁵¹ göre, Osmanlı tarihçilerinin en çok ihmal ettikleri alanlardan biri de Osmanlı bahriyesidir⁵². O, makalelerinde Osmanlı bahriyesi ile ilgili Osmanlı ve Avrupa tarihlerinde hiç veya yeteri kadar yer verilmeyen konular ile yanlış değerlendirilen konuları aydınlatmaya çalışmıştır. Makalelerinde genel olarak konusuyla ilgili arşiv belgeleriyle Osmanlı ve Avrupa tarihlerini karşılaştırmak suretiyle bu kaynakların yanlışlarını düzeltmiş veya eksiklerini gidermiştir.

Mecmua'da en çok rastlanan eleştiri yöntemi kaynakların karşılaştırılmasıdır. Meskûkâtçı Ali Bey⁵³, *Atâ Tarihi*'ndeki bir rivayeti diğer tarihlerdeki rivayetlerle karşılaştırarak hatalı olduğunu tespit etmiştir. Ona göre bu hatalı

⁵⁰ Ahmed Refik, "Tevarih-i Âl-i Osman", **TTEM**, S 14 (91), 1 Mart 1926, s.69-78.

⁵¹ Zamanında Osmanlı bahriyesini en iyi bilen kişi olarak bilinen Safvet Bey, Mekteb-i Fünûn-ı Bahriye-i Şâhâne'den mezun olup mühendislik süresini doldurduktan sonra zekâsı ve çalışkanlığı ile kısa sürede Erkan-ı Harbiye-i Bahriye arasına katılmış, Miralaylığa ve Şurâ-yı Bahriye azalığına kadar yükselmiştir. Safvet Bey, Şubat 1891'de devlet hizmetine giren Alman uyruklu Ferik Hofe Paşa'nın yardımcısı olarak Paşa ile beraber on yıl Bahriye Mektebinde fenn-i harb ve balistik dersleri okuttu. Meşrutiyet'ten sonra 10 Eylül 1908'de de Erkan-ı Harbiye-i Bahriye Dairesi Kısım-ı Sâni Müdüriyetine ve aynı zamanda Erkan-ı Harbiye-i Bahriye Mektebinde teşkilat ve muhaberât-ı bahriye dersi öğretmenliğine tayin edildi. Osmanlı bahriyesi üzerine eserleri ve makaleleri bulunan Safvet Bey, Tarih-i Osmani Encümeni'nin kuruluşunda önce muavin üye, daha sonra Zühtü Bey'in yerine asil üye olarak seçildi. Encümen'in en faal üyelerinden biri olarak 17 Aralık 1913 tarihindeki vefatına kadar TOEM'de Osmanlı bahriyesi ile ilgili 19 makale kaleme aldı. Bk. Ali İhsan Gencer, "Saffet Bey", **DİA**, 35. Cilt, s.466-467; Necib Asım, "Vefeyat, Safvet Bey Merhum", **TOEM**, S 24, s.1517-1520.

⁵² Safvet, "İkinci Cerbe Harbi Üzerine Vesikalar", **TOEM**, S 1, 1 Nisan 1326/14 Nisan 1910, s.20.

⁵³ Harbiye Mektebini bitirdikten sonra mülazım-ı sâni rütbesiyle göreve başlayan Ali Bey, Bulgar savaşından sonra askerî okullarda imla, coğrafya ve tarih hocalığı yapmaya başladı. Toptaşı Askerî Rüşdiyesi müdürlüğündeki başarısından dolayı Tophane Meclisi azalığı ilavesiyle Sanayi Alayları Mektebine binbaşılıkla nakledildi. Burada mirivalığa kadar yükselen Ali Bey emekli oldu. Ali Bey'in Türk tarihi, coğrafyası ve meskûkâtına hususi ilgisi vardı. Özellikle meskûkât alanındaki vukufiyeti, onun Tarih-i Osmani Encümeni'nin kuruluşunda önce muavin aza, sonra 1923 yılında Reşad Fuad Bey'in yerine asil üye olarak seçilmesine vesile olmuştur. Osmanlı Müzesi bünyesindeki meskûkât çalışmalarında yer almış, TOEM/TTEM'de Osmanlı meskûkâtıyla ilgili makaleleri kaleme almıştır. Necib Asım, "Meskûkâtçı Ali Bey", **TTEM-Yeni Seri**, S 1, s.76-77.

rivayet, *Resimli ve Haritalı Osmanlı Tarihi*'ne, ondan *Medeniyet-i Osmaniye Tarihi ve Osmanlı Teşkilat ve Kıyafet-i Askeriyesi*'ne intikal etmiştir⁵⁴.

TOEM/TTEM'de Klasik Dönem Osmanlı biyografik eserlerine yöneltilen eleştiriler daha çok terâcim-i ahvale dair bilinen Osmanlı eserlerinin sayılarının çok az olduğu, bütün önemli ve faziletli insanların biyografilerinin yazılmadığı⁵⁵, özellikle askerî ve mülki rical hakkında çok az bilgi bulunduğu⁵⁶, geç olarak biyografisi yazılanlardan bir kısmına efsanelerin karıştığı yönündedir⁵⁷. Ancak bu tür eserlere yöneltilen en önemli eleştiri, klasik dönem biyografi yazım usulüne yöneltilmiştir. Eski biyografilerde kişilerin çoğunlukla doğum tarihlerinin kaydedilmeyerek sadece resmî görevlerinin ve sonunda ölüm tarihinin kaydedilmesi çok yetersiz bulunmuştur. Bu tür eserlerde kişilerin karakter, mizaç, ahlak, davranış, çalışma ve eserleriyle ilgili bilgi verilmediği için gerçek kimliklerinin bilinemediği ifade edilmiştir⁵⁸. Bazı mecmua yazarları ise terâcim-i ahvale dair eserlerin azlığını yazılmamış olmalarına değil, İstanbul yangınlarında heba olmalarına, ödünç verilen kitapların iade edilmemesine veya bu eserlerin hasetçi/cimrilere elinde tılsımlı birer defneye dönüşmesine ve Avrupa'nın yazma ve nadir eserlerimizi toplayıp götürmesine bağlamaktadır⁵⁹.

Mansûrîzâde Mustafa Paşa ve eseri *Netâyicü'l-Vukuât*'ı değerlendirdiği makalesinde Ali Fuat, Mustafa Paşa'nın muvaffakiyetini, İbn-i Haldun'un fikir ve nazariyeleriyle aydınlanmış olmasına, önceki tarihçilerin eserlerinde yer almayan birçok bilgiye sahip olmasına ve devletin eski kayıtlarını inceleme imkânı bulmasına, bir de tarihe öteden beri merakı dolayısıyla basılmış eserlerin dışında basılmamış risale ve mecmuaları elde ederek onları gözden geçirmesine bağlamaktadır⁶⁰. Bununla beraber Mustafa Paşa'nın yabancı dil bilmediği için Avrupa tarihlerinden yararlanamamasını bir eksiklik olarak görür. Eğer yabancı dili olsaydı Rum fetreti, Yunan devletinin

⁵⁴ Ali, "Sancağımız ve Ay Yıldız Nakışı", **TOEM**, S 48, s.378-379.

⁵⁵ İbnülemin Mahmud Kemal, "Meşâhir-i Mechûle", **TTEM**, S 13:18, 1927, s.37.

⁵⁶ Ahmed Tevhid, "Bursa'da Umur Bey Camii Kitabesi", **TOEM**, S 14, s.865.

⁵⁷ Hüseyin Hüsameddin, "Molla Fenari", **TTEM**, S 18 (95), s.368.

⁵⁸ Necib Asım, "Hoca Tahsin", **TTEM**, S 13:18, 1927, s.57; Mehmet Arif, "Silsile-i Vukuat-ı Devlet-i Aliyye'de 1142 senesi Hadisatı", **TOEM**, S 1, s.57-63; Abdurrahman Şeref, "Sokullu Mehmed'in Evail-i Ahvali ve Ailesi Hakkında Bazı Malumat-Cevherü'l-Menakıb", **TOEM**, S 29, s.258.

⁵⁹ Ahmed Tevhid, "Bursa'da Umur Bey Camii Kitabesi", s.865; İbnülemin Mahmud Kemal, "Meşâhir-i Mechûle", **TTEM**, S 13:18, 1927, s.38.

⁶⁰ Ali Fuat, "Mansurîzade Mustafa Paşa ve Netâyicülvukuât", **TTEM-Yeni Seri**, S 1, s.48.

kuruluşu ve Mısır meselesi hakkında daha etraflı açıklamalarda bulunabileceğini ifade eder. Eserinde kaynak göstermemesini ise o devrin cari bir usulü olarak görür ve bunun bir kusur olarak görülemeyeceğini vurgular. Osmanlı tarihleriyle ilgili yaptığı genel değerlendirmede ise Ali Fuat Bey, içlerinde çok kıymetli tarihçilerin bulunduğu Osmanlı tarihçilerinin şahsi meziyetleri oranında eser bırakamadıklarını belirtir. Ancak Naima, Ahmed Cevdet ve Mahmut Celeddin Paşa gibi tarihçileri ve eserlerini bu değerlendirmenin dışında tutar⁶¹.

Cumhuriyet Dönemi'nde Mükrimin Halil Yinanç tarafından kaleme alınan iki makale ile Yusuf Akçura tarafından kaleme alınan bir makale Türk tarihçiliğinin usul konusunda aldığı mesafeyi göstermesi açısından oldukça önemlidir. Mükrimin Halil⁶², mükemmel bir tenkit örneği gösterdiği ilk makalesinde Osmanlı'nın ilk dönem kaynakları arasında önemli yeri olan Feridun Bey Münşeâtı'nı tenkit etmiştir. O, makalesinde bu eserde aktarılan belgeleri atfedildikleri dönemin dili, diplomatikası ve olaylarıyla karşılaştırmak suretiyle çoğunun sahte ve intihal mahsulü olduğunu ispatlamıştır. Bu eserdeki Osman Gazi, Orhan Gazi, I. Murad dönemlerine isnat olunan menşurları tek tek ele alan Yinanç, Feridun Bey'in münşeâtındaki menşur ve fermanları tamamen Harzemşahlı Mehmed bin el-Müeyyed'in münşeâtından birkaçını özel isimler dışında hiçbir şey değiştirmeyerek, bir kısmını tahrif ederek veya yerlerini değiştirerek, bazılarını da sadece tercüme ederek eserinde aktardığını tespit etmiştir⁶³. Yinanç'ın, daha 25 yaşında iken

⁶¹ Ali Fuat, a.g.m., s.46-47.

⁶² Sekiz yaşında hıfzını tamamlayan Mükrimin Halil, İstanbul Gelenbevi Sultanisi, Darülfünun Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü ve Mülkiye Mektebini bitirdikten sonra Encümen Hafız-ı kütübü iken iki yıl süre ile Paris'e araştırma yapmak üzere gönderildi. Önce Nişantaşı ve Davutpaşa ortaokullarında Paris'ten döndükten sonra da Kabataş ve Galatasaray liselerinde tarih öğretmenliği yaptı. 1925 yılında Türk Tarih Encümeni hafız-ı kütüplüğü ve 1928 yılında encümen üyeliği görevlerine getirildi. 1929 yılında kurulan Türk Tarihini Tetkik Cemiyetinin kurucu üyeleri arasında yer aldı. 1933'teki üniversite reformu üzerine İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesine Ortaçağ Tarihi Doçenti olarak atandı. 1941 yılında Profesör ve 1957'de de Ordinaryus oldu. Daha çok Selçuklu tarihi ile ilgili çalışmalarına ön plana çıkan Mükrimin Halil, Encümen üyelerinin en küçüğüdür ve tarihin Osmanlı'da bir ihtisas alanı olarak kabul edilmesinden sonra tarih eğitimi almıştır. Hayatı boyunca sadece tarih ilmiyle meşgul olmuş, kişisel kabiliyetleri ve aldığı eğitimler ile kısa sürede kendisini bütün ilim âlemine kabul ettirmiş ve takdir görmüştür. Bk. Hakkı Dursun Yıldız, "Ord. Prof. Mükrimin Halil Yinanç ve Eserleri", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, S 25, Mart 1971, s.189-190.

⁶³ Mükrimin Halil, "Feridun Bey Münşeâtı", **TOEM**, S 62-77, 1 Ağustos 1336/1 Ağustos 1920-1 Teşrin-i sani 1339/1 Kasım 1923, s.161-164.

iç ve dış tenkit yöntemlerini çok etkili bir şekilde kullanarak kaleme aldığı bu makalesi, hem onun gelecekte çok büyük işler çıkaracağını hem de Türk tarihçiliğinin metodoloji konusunda aldığı mesafeyi göstermesi açısından önemlidir.

Mükrimin Halil'in, memleketi Maraş'ın Hz. Ömer Dönemi'ndeki fethinden Dulkadiroğulları Beyliği'ne kadarki tarihini kaleme aldığı mecmuadaki ikinci makalesi ise⁶⁴ onun geniş perspektifli tarih yaklaşımını ortaya koyması açısından daha büyük bir değere sahiptir. Zira Yinanç'ın bu makalesi, âdetâ bir Anadolu tarihi mahiyetindedir ve bu tarih, bu coğrafyada etkin rol oynamış olan İslam, Bizans, Türk, Rum, Ermeni ve Süryani kaynaklarına göre yazılmıştır⁶⁵. Bu yaklaşım onun *Annales okulunun* tarih anlayışında yer alan geniş perspektifli tarih anlayışına sahip olduğunu gösterdiği gibi kullandığı kaynakların çeşitliliği kadar, olayların cereyan ettiği yer ve zamana göre kaynakları derecelendirmesi ve yaptığı kaynak tenkidi⁶⁶ ile Türk tarihçiliğinin dünya standartlarında ulaştığı yüksek seviyenin güzel bir örneğidir.

Türkiye'de tarih usulünün gelişimine önemli katkılar sunan Akçuraoğlu Yusuf'un⁶⁷ mecmuada kaleme aldığı ilk makalesi, âdetâ bir usul dersi mahiyetindedir. Akçuraoğlu, Osmanlı Erkan-ı Harbiye-i Umûmiyesi

⁶⁴ Mükrimin Halil, "Maraş Emirleri", **TTEM**, S 5 (82), 1 Eylül 1340/1 Eylül 1924, s.283-299; S 6 (83), 1 Teşrin-i Evvel 1340/1 Ekim 1924, s.340-352; S 8 (85), 1 Mart 1341/1 Mart 1925, s.85-100.

⁶⁵ Bk. Mükrimin Halil, a.g.m., **TTEM**, S 5 (82), s.283-299; S 6 (83), s.340-352; S 8 (85), s.85-100.

⁶⁶ Kaynakların karşılaştırılması ve kaynak tenkidi için bk. Mükrimin Halil, a.g.m., **TTEM**, S 5 (82), s.291; S 6 (83), s.342, 350; S 8 (85), s.89-90.

⁶⁷ Türkiye'de Pantürkizm'in babası olarak bilinen Yusuf Akçura (1876-1935), Harbiye Mektebi ve Paris'teki Ecole Libre des Sciences Politiques'i bitirdikten sonra 1903-1908 yılları arasında Kırım'da çalışmalarına devam etti. *Üç Tarz-ı Siyaset* adlı meşhur makalesini bu dönemde kaleme aldı. 1911-1917 yılları arasında *Türk Yurdu* dergisinin müdürlüğünü yaptı. Harbiye'de, Medresetü'l-Vâizin'de, İstanbul Dârülfünûnu ve Deniz Lisesinde öğretmenlik yaptı. Rusya'daki Müslüman Türk-Tatar Halklarını Koruma Komitesi üyesi olarak İsviçre'deki Milletler Konferansı'na katıldı. 1917-1919 yılları arasında Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti Murahhası olarak Batı Avrupa ülkeleri ve Rusya'da bulundu. Millî Mücadele'ye katıldıktan sonra Cumhuriyet Dönemi'nde Atatürk'ün yakın çevresinde yer aldı. Hariciye Vekâletindeki görevinden sonra 1924'te İstanbul mebusu olarak meclise girdi ve ölünceye kadar meclisteki yerini korudu. Fuad Köprülü başkanlığında yeniden kurulan Türk Tarih Encümeni üyesi olarak görev yaptı. Daha sonra ismini bizzat Mustafa Kemal'in koyduğu Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinde yer aldı.1932 yılında cemiyetin başkanlığına seçildi ve ölünceye kadar bu görevini sürdürdü. 1934'te İstanbul Üniversitesinin yeniden kuruluşunda Yakınçağ siyasi tarih profesörü olarak atandı. Bk. Yüce, Nuri, "Akçura, Yusuf", **DİA**, İstanbul 1989, C 2, s.228.

tarafından 1921 yılında hazırlanan ve Fransa Erkan-ı Harbiye binbaşlarından M. Larcher'in *Cihan Harbinde Türk Harbi* isimli eserinde hiçbir tenkide tabi tutmadan yer verdiği eseri tenkit ettiği makalesinde, tarihi olayların hangi yöntemlerle ele alınması gerektiğini izah etmiştir. Buna göre, I. Dünya Harbi'nin açılmasında ve bu savaşa Osmanlı Devleti'nin girmesinde mesuliyeti olanları tespit ederken sadece harbin birkaç gün veya birkaç hafta öncesindeki olaylarla yetinmeyip belki birkaç on senelik olaylar dikkate alınmalıdır. Bununla birlikte sadece bir tarafın belgeleriyle yetinmeyip bütün tarafların ve hatta taraf olmayanların belgelerinin tetkik ve tenkit edilmesi gerekir. Ancak Birinci Dünya savaşı ile ilgili ilmî bir hüküm verecek miktarda vesika henüz araştırmaya açılmadığından bu mesele ilmen çözümlenemez. Bu şartlarda ortaya konan yaklaşımlar, ilmî olmayıp her devletin menfaatine göre ortaya konan siyasi yaklaşımlardan ibarettir⁶⁸. Bu konu ile ilgili objektif ve ilmî karar vermeyi sağlayacak yeteri kadar belge bulunmadığını ifade eden Akçuraoğlu şu soruyu yöneltmektedir: Osmanlı Devleti'nin harbe katılmasını hazırlayan olaylar acaba devletin bugünkü ve gelecekteki menfaatlerini temin edecek şekilde tertip ve telif edilmiş midir⁶⁹? Eserde ortaya konan yaklaşımın itilaf devletleri yazarlarının dillendirdiği Osmanlı Devleti bu savaşta tarafsız kalabilirdi tezini desteklemesi, bu soruya olumlu cevap vermeyi mümkün kılmamaktadır⁷⁰. Makalesinde bu eseri hiçbir tenkide tabi tutmadan kullanan Larcher'i de tenkit eden Akçuraoğlu'na göre Rusya'da Bolşevik İhtilali sonrasında mecmua hâlinde yayımlanan Hariciye arşivi gizli belgeleri⁷¹ bu bakış açısını tamamen değiştirebilecek mahiyettedir⁷². Akçuraoğlu'na göre bu belgeler, Rusya'nın Boğazlar'daki emellerini gerçekleştirmek amacıyla dokuz ay öncesinden plan yapıp Karadeniz'de hazırlık yaptığını göstermektedir. Bu şartlarda Osmanlı'nın tarafsız kalamayacağı aşikârdır⁷³. Akçuraoğlu

⁶⁸ Akçuraoğlu Yusuf, "Asr-ı Hâzır Tarihine Dair Araştırmalardan: Osmanlı Devleti Umumi Harpte Bî-taraf Kalabilir miydi?", *TTEM*, S 13:18, 1927, s.9.

⁶⁹ Akçuraoğlu, a.g.m., s.9.

⁷⁰ Akçuraoğlu, a.g.m., s.12.

⁷¹ Akçura, bu vesikaların 1919 yılında *Hariciye Halk Komiserliği Muhbiri* adlı mecmuanın birinci numarasında ve Hariciye Halk Komiserliğinin 1925 yılında Moskova'da neşrettiği *Sâbık Hariciye Nezareti'nin Mahrem Vesâikine Göre İstanbul ve Boğazlar* adlı eserinde yayımlandığını ifade etmiştir. Bk. Akçuraoğlu, a.g.m., s.13.

⁷² Akçuraoğlu, a.g.m., s.3-26.

⁷³ Akçuraoğlu, a.g.m., s.26-29.

makalesinde uyguladığı yöntemle olayları yatay ve dikey düzeyde daha geniş ilişkiler ağı içerisinde ele almaya çalışmıştır⁷⁴.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e yukarıda referans gösterilen Mecmua makaleleri göz önünde bulundurulduğunda usulle ilgili kavrayışın derinleştiği, kaynakların karşılaştırılması yönteminden iç ve dış tenkit yöntemlerinin etkili bir şekilde kullanılmaya başlandığı ve olayların daha geniş bir çerçeve içerisinde farklı boyut ve ilişkiler ağı içerisinde incelenmeye başladığı görülür.

II.3. Muhteva İle İlgili Eleştiriler

Bazı mecmua yazarlarının muhteva yönünden Osmanlı tarihlerine yönelttikleri ilk eleştiri, bu eserlerin sadece siyasi ve askerî olaylara yer verip içtimai, iktisadi ve kültürel gelişmeleri ihmal ettikleri yönündedir. Şüphesiz bu yaklaşımın ortaya çıkmasında olayları daha geniş ilişkiler ağı içerisinde incelemeyi öngören yeni tarih anlayışının etkisi vardır. Bu yaklaşımı sergileyen bazı mecmua yazarları makalelerinde Osmanlı tarihinin ihmal edilen yönlerini aydınlatmaya yarayacak kaynakları aktarmaya özellikle önem göstermişlerdir⁷⁵.

Ahmed Refik, Osmanlı içtimai hayatının bir parçası olarak padişahların özel hayatını yazmak isteyen bir tarihçinin Osmanlı tarihlerinde bu konuda yeteri kadar bilgi bulunmadığı için zorlanacağını ifade etmiştir. Ona göre Osmanlı tarihçileri, bu tür bilgilerin çokça yer aldığı hatırat türü eserler kaleme almayı düşünmemişlerdir. Osmanlı tarihlerinin çoğunda padişahların hususi hayatları, fikirleri ve sözleri tesadüfen kaydedilmiş bir iki cümleyle sınırlı kalmıştır. Ahmed Refik, Osmanlı tarihlerince ihmal edilen bu konuların Avrupalı sefirlerin seyahatnameleri, Osmanlı padişahlarını gören ve huzura çıkan sefirlerin resmî sefaretnameleri ve özel seyahatnamelerle kısmen aydınlatılabileceğini ifade etmiştir. Bu nedenle mecmuadaki bazı makalelerinde Osmanlı tarihine bu konularda katkı sağlayan Madam Montequ'nun⁷⁶ ve Sultan Abdulmecid'in doktoru Spitzer'in mektuplarını

⁷⁴ Akçuraoğlu, a.g.m., s.10-11.

⁷⁵ Ahmed Refik, "Ahmed-i Sâlis Devrine Dair Madam Montequ'nun Mektupları", **TOEM**, S 19, s.1207; "Sultan Abdulmecid Han'ın Sarayında Doktor Spitzer Hatıratı", **TOEM**, S 34, 1 Teşrin-i Evvel 1331/14 Ekim 1915, s.599; Efdaleddin, "Memalik-i Osmaniye'de Tabâatin Kademi", **TOEM**, S 40, s.244.

⁷⁶ Mektupların büyük kısmı ve en önemlileri, III. Ahmed Devri İstanbul'unda sosyal hayat ve asariatika ile ilgili önemli bilgiler vermektedir. Ahmed Refik, tarihlerimizde bu noktaların

aktarmıştır⁷⁷. O, Osmanlı tarihlerine bu yönde katkı sağlayabileceği düşüncesiyle hatt-ı hümayunların önemine vurgu yapmıştır. Ona göre hatt-ı hümayunlar, padişahların devlet idaresindeki iktidarları, düşünce tarzları ve kanun devleti uygulama şekillerini kısmen göstermeleri açısından kıymetlidirler⁷⁸. Ahmed Refik, mecmuada kaleme aldığı bazı makalelerinde Fatih Dönemi'ne ait Mevâcib-i Mülâzımân-ı Dergâh-ı Âlî, Matbah-ı Âmire, Kocaeli, Sultanöyüğü, Teke vilayeti vakıf defterleri ve Kanuni Sultan Süleyman'ın son dönemine ait İstanbul'un iâşe ve ticari durumunu içeren belgeleri aktarmış ve bu belgelerden ait oldukları yerlere dair ticari, iktisadi, siyasi, coğrafi ve zirai durumlarıyla ilgili çok çeşitli bilgilerin elde edilebileceğini uygulamalı olarak göstermeye çalışmıştır⁷⁹.

Efdaledin Bey⁸⁰, İbrahim Mütereffika matbaasından önce ve sonra basılan eserleri tetkik ettiği makalesinde, Osmanlı tarihçilerinin daha çok siyasi

---

tamamen ihmal edilmesi dolayısıyla Monteque'nin mektuplarının o devir için en güzide kaynaklardan biri olduğunu ifade etmiştir. Ona göre bu mektuplar özellikle sultanların ve hanımların kıyafetlerine, sarayların iç düzeni ve özel teşrifati hakkında verdiği bilgiler açısından çok kıymetlidir. Bk. Ahmed Refik, "Ahmed-i Salis Devrine Dair Madam Monteque'nun Mektupları", **TOEM**, S 19, 1 Nisan 1329/14 Nisan 1913, s.1207; Lady Montagu'nun Türkiye Mektuplarına Etnografik Bir Bakış", **Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Dergisi**, S 1, 1 Temmuz 2016, s.13.

⁷⁷ Ahmed Refik, "Sultan Abdulmecid Han'ın Sarayında Doktor Spitzer Hatıratı", **TOEM**, S 34, s.599, 602.

⁷⁸ Ahmed Refik, "Sultan Murad-ı Râbi'in Hatt-ı Humayunları", **TOEM**, S 39, s.129.

⁷⁹ Ahmed Refik, "Fatih Devrine Ait Vesikalar", **TOEM**, S 49:62, s.1-58; "Fatih Zamanında Kocaeli", **TTEM**, S 1 (78), s.25-36; "Fatih Zamanında Sultan Öyüğü", **TTEM**, S 3 (80), 1 Mayıs 1340/ 1 Mayıs 1924, s.129-141; "Fatih Zamanında Teke ili", **TTEM**, S 2 (79), s.65-84; "Sultan Süleyman-ı Kanuni'nin Son Senelerinde İstanbul'un Usul-i İâşe ve Ahval-i Ticariyesi", **TOEM**, S 37, s.23-42.

⁸⁰ Mekteb-i Mülkiyeden Abdurrahman Şeref'in talebesi olup yine onun tensibiyle öğretmenliğe başlayan ve 30 yaşında Darülfünuna hoca olan Efdaledin Bey(1868-1957), Encümen'e kurucu üye olarak atandığında Divan-ı Humâyûn Âmedî Kalemi'nde 15 yıllık memuriyet ve dönemin önemli okullarında 13 yıllık hocalık tecrübesine sahipti. Daha sonra da bu görevlerine devam etmiş, 39 yıl hocalık ve 35 yıl da farklı statülerde memuriyet yapmıştır. Encümen üyeliği sürecinde aynı zamanda Ali Emîri başkanlığında kurulan Tasnif-i Vesâik-i Tarihiyye Encümeni'nde ve sonrasında İstanbul Âsâr-ı Atıka Encümeni'nde görevlendirildi. 27 Mayıs 1917'de kurulan ve Tarih-i Osmânî Encümeni'nin temsilcisi olarak katıldığı İstanbul Muhâfaza-i Âsâr-ı Atıka Encümeni'nin en eski üyesi sıfatıyla vefatına kadar başkanlığını yaptı, ecdat yadigârı asarâtikanın korunması için büyük gayret sarf etti. Hem Osmanlı hem de Cumhuriyet Dönemi kurumsal tarih çalışmaları içinde yer alan Efdaledin Bey, tarihçilikteki üslubu ve mesaisi yönünden hocası Abdurrahman Şeref'e benzemektedir. Bir taraftan hocalık diğer taraftan memuriyet görevlerini yürüttüğü dönemlerde ihtiyaç duyulan bazı ders kitaplarını yazarken yine bazı mecmua ve dergilerde yazılar yazmış ancak kendisinden beklenen düzeyde eser veremediği ifade edilmiştir. Bk. Abdülkadir Özcan, "Tekiner, Efdaledin", **DİA**, 40. Cilt, s.358; Eyüp

olaylarla alakadar olup içtimai ve medeni tarihe önem vermemeleri dolayısıyla bu konuyla ilgili yeterli bilgiye ulaşamadığını ifade etmiştir⁸¹.

Necib Asım, III. Selim'in şiirlerini aktardığı makalesinde, edebiyatımızda fetihname ve zafername türü eserlere çokça rastlandığı hatta en adi vakalar büyütülerek abartıldığı halde vatanın dıçar olduğu felaketlere hemen hiç yer verilmediğini ifade etmiştir⁸².

Ali Emîrî Efendi'nin⁸³ Osman Bey'den Fatih'e kadar Osmanlı şehzadelerinin eğitimi ve Sultan IV. Mehmed ile Afife Kadın'ın birbirlerine yazdıkları şiirleri aktardığı makaleleri de tarihlerimizde bahsedilmeyen konular kapsamında kaleme alınmıştır⁸⁴.

Encümen'in Bahriyeli üyesi Safvet Bey, Katip Çelebi dışında bütün Osmanlı tarihçilerinin bahriye olaylarını ihmal ettiklerini, arşivlerimizde bu olaylarla ilgili birçok belge bulunduğu halde Osmanlı tarihlerinde yeteri kadar yer almadığını, yazılanların ise çok yüzeysel olup çoğunun da yanlış olduğunu ifade etmiştir. Ona göre bunun nedeni, bu olayların çoğunlukla kulaktan dolma bilgilerle veya Avrupalıların yazdıklarından ağır sözlerin temizlenmesi suretiyle yazılmış olmasıdır⁸⁵. Osmanlı bahriyesinin üzerine çöken sis

Baş, "Tarih-i Osmânî Encümeni Kurucularından Efdaleddin [Tekiner] Beyin Hayatı, Eserleri ve Tarihçiliği Üzerine", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, XLVI (2005), S II, s.169.

⁸¹ Efdaleddin, "Memalik-i Osmaniye'de Tabâatin Kademi", **TOEM**, S 40, s.244.

⁸² Necib Asım, "Vatanperverlik Temâsil-i Şâhânesi", **TOEM**, S 28, s.198.

⁸³ Büyük fedakârlıklarla topladığı binlerce yazma ve nadir eserle Millet Kütüphanesinin kurucusu olan Ali Emîrî Efendi, Diyarbakır ve Mardin medreselerinde kendisini yetiştirdikten sonra önce telgrafçı sonra müsevvit olarak memuriyet hayatına başladı. Daha sonra sırasıyla Sis/Kozan Sancağı Âşâr müdürlüğü, Adana Âşâr Nezareti başkâtipliği, Leskovik, Kırşehir, Trabluşşam muhasebeciliği, Ma'mûretü'laziz ve Erzurum defterdarlığı, Yanya ve İskodra maliye müfettişliği, Halep defterdarlığı, Yemen Maliye müfettişliği görevlerinde bulundu. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra kendi isteğiyle emekli oldu. Keskin zekâsı, tarihe, edebiyata ve ensab ilmine olan merakı ve mücadelecî kişiliği ile bilinen Ali Emîrî, bundan sonraki hayatını çok sevdiği kitaplarla, tetkiklerle ve bazı kurumsal faaliyetler içinde yer alarak geçirdi. Kuruluşunda Tarih-i Osmânî Encümeni Muavin üyesi iken sonraları asil üye seçilmiş, Millî Tetebbular Encümeni üyesi olmuştur. Mütareke öneminde kurulan Tasnîf-i Vesâik-i Tarihiye Encümeni Başkanlığına getirilmiş, 1924'teki vefatına kadar bu görevini yürütmüştür. Tasnif Encümeni'nin Osmanlı Arşivi'nde yaptığı çalışmalar sonunda "Ali Emîrî Tasnifi" adında padişah dönemlerine göre yapılmış bir tasnif koleksiyonu ortaya çıkmıştır. Bk. Ahmed Refik, "Vefeyat: Ali Emiri Efendi, Hayat ve Âsârı", **TTEM**, S 1 (78), s.48-49; M. Serhan Tayşi, "Ali Emîrî Efendi", **DİA**, 2. Cilt, s.390-391.

⁸⁴ Ali Emiri, "Şahane Bir Fıkra-i Tarihiye ve Edebiye-I", **TOEM**, S 27, s.129-134; "Şahane Bir Fıkra-i Tarihiye ve Edebiye-II", **TOEM**, S 29, s.266-271.

⁸⁵ Safvet, "İkinci Cerbe Harbi Üzerine Vesikalar", **TOEM**, S 1, s.20.

perdesinin ancak arşiv belgeleriyle kalkabileceğini ifade eden Safvet Bey, bütün makalelerinde Osmanlı ve Avrupa kaynaklarındaki yanlış bilgileri belgelerle tashih etmeye çalışmıştır⁸⁶. Eski kayıtlarımızı tutan ve saklayan atalarımıza rahmet dileyen Safvet Bey'e göre eğer müverrih ve tarihlerimizde kalsaydık ne tam bir şey okuyabilir ne de doğruca bir şey yazabilirdik⁸⁷.

Mehmed Arif'in ifadelerinden Osmanlı tarihlerinde özellikle sakıncalı bazı konularda yeterli bilgi yer almadığı hatta bu konularda eksik ve yanlış bilgilerin aktarıldığını anlıyoruz. O bu konuya Şehzade Sultan Cem'in Avrupa'da geçirdiği hayatını örnek vermiştir. İdris-i Bidlisi tarafından kaleme alınan Heşt Behişt, bu olaya yakın bir zamanda yazılmış olmasına rağmen konu ile alakalı verilen bilgi çok az, eksik ve hatta hakikate uygun değildir⁸⁸.

Mecmua'da ilk dönem Osmanlı tarihlerinin yetersizliği dolayısıyla üzerinde durulan konulardan birisi de, Anadolu Beylikleri tarihi olmuştur. Bununla özellikle asariatika ve meskûkât bilgilerine ulaşmak suretiyle dönemin kaynaklarının zenginleştirilmesi hedeflenmiştir. Çünkü Osmanlı Beyliği'nin kurulup devletleştiği coğrafyada iletişim içerisinde olduğu komşu beyliklerle ilgili Osmanlı tarihlerinde yeteri kadar bilgi bulunmamaktadır⁸⁹. Diğer beyliklerle ilgili elde edilecek bilgiler Osmanlı Devleti'nin kuruluş şartlarının bilinmesi açısından da ayrıca önemlidir. Mecmua'da Anadolu Beylikleri ile ilgili makaleleri daha çok Ahmed Tevhid kaleme almıştır⁹⁰. Ancak Halil Edhem de bu konuyla alakalı çok kıymetli makaleler yazmıştır⁹¹. Her iki yazarın kaleme aldığı makalelerde Osmanlı tarihine kaynaklık edebilecek çok sayıda asariatika/kitabe ve meskûkât bilgisine yer verilmiştir. Evliya Çelebi dışında Osmanlı tarihlerinde asariatika/kitabe bilgisi aktaran Osmanlı tarihçisi hemen hemen yok gibidir⁹².

⁸⁶ Safvet, a.g.m., s.21-30.

⁸⁷ Safvet, "Bahreyn'de Bir Vak'a", **TOEM**, S 18, s.1139.

⁸⁸ Mehmed Arif, Tefrika: Vakıât-ı Sultan Cem-Mukaddime, **TOEM**, S 25, s.33.

⁸⁹ Mehmet Arif, "Hamid Oğulları", **TOEM**, S 15, 1 Ağustos 1328/14 Ağustos 1912, s.947.

⁹⁰ Ahmed Tevhid, "Rum Selçuki Devletinin İnkırazıyla Teşekkül Eden Tevâif-i Mulûk", **TOEM**, S 1, s.35; Halil Edhem, "Âl-i Germiyan Kitabeleri", **TOEM**, S 2, s.112.

⁹¹ **TOEM/TTEM**'de Anadolu Beylikleri tarihi ile ilgili 33 makale yayımlanmıştır. Bunlardan 16'sı Ahmed Tevhid, 9'u Halil Edhem, 3'ü Meskûkâtçı Ali, diğerleri de Mehmed Nüzhet, Mehmed Arif, Ali Emîrî, Ârifî Paşa ve Âlî tarafından kaleme alınmıştır.

⁹² Ahmed Tevhid, "Saruhan ve Aydın Oğulları", **TOEM**, S 10, s.621-622.

Mecmua'nın son dönem yazarlarından Nahid Sırrı⁹³ tarafından özetle aktarılan iki yabancı eser de Osmanlı sosyal tarihine ışık tutması açısından önemli bulunmuştur. Bu eserlerden ilki Bükreş Üniversitesinin dünyaca ünlü profesörlerinden Nicolae Iorga'nın(1871-1940)⁹⁴ Sorbon'da verdiği beş konferansın *Doğu Avrupa'daki Fransız Seyyahları*⁹⁵ adıyla kitaplaşmış hâlidir. Eserde, 15-19. yüzyıllar arasında Osmanlı topraklarında seyahat etmiş ve buna dair eser bırakmış Fransız seyyahlarının biyografileri ve seyahatnameleri tetkik edilmiştir⁹⁶. Makalede, 15-19. yüzyıllar arasında Osmanlı topraklarında seyahat etmiş toplam 86 seyyah ve seyahatnameleri ile ilgili özet bilgi verilmiştir. Bu bilgiler arasında seyyahların kim oldukları ve Osmanlı memleketinin nerelerine seyahat ettikleri, buralarla ilgili ne tür bilgiler verdikleri ve bu bilgilerin kıymeti ile ilgili tespitler yer almaktadır. Her yüzyılın sonunda bahsedilen seyyahların yaklaşımları genel olarak değerlendirilmiştir.

⁹³ Divan sahibi Oltulu Ahmed Nafiz Paşa'nın torunu, II. Abdülhamit'in mabeyn mütercimi, Maarif Nezareti Mektupçusu, Rüsümât Emîni, Mekteb-i Hukuk Hocası, Şûrâ-yı Devlet Azası, Shakespeare'den iki oyun çevirmiş Gürcü asıllı Hasan Sırrı Bey'in oğludur. Beşiktaş'taki Âfîtab-ı Maarif Rüşdiyesini bitirdi. Önce bir İngiliz sonra bir Fransız mektebine girdikten sonra Galatasaray Mekteb-i Sultanisi'ne geçti. Ancak bu mekteplerin hiçbirini bitirmedi. Bir müddet de Mekteb-i Hukuk'un derslerine devam etti ancak burayı da bıraktı. 1915-1928 yılları arasında babasıyla beraber Tiflis, Berlin, Paris, Viyana, Roma, Kopenhag vb. birçok Avrupa kentinde yaşadıkdan sonra Türkiye'ye döndü. Babasının, çevresinin, yakınlarının, babasıyla birlikte çıktığı gezilerin, yetişmesi, kültürel ve sanatsal gelişimi üzerinde büyük etkisi olmuştur. Babasının 1933 yılında vefatına kadar Ankara'da yaşadı. *Cumhuriyet* gazetesinde yazılar yazdı. Maarif Vekâletinde tercüman olarak çalıştı. Yaşar Nabi ile birlikte Varlık dergisini çıkardı. Babasının vefatından sonra İstanbul'da yaşamaya başladı. Ölümüne kadar *Cumhuriyet*, *Tanin*, *Tan*, *Milliyet*, *Edebiyat ve Sanat Gazetesi*, *Hayat*, *Muhit*, *Gürbüz Türk Çocuğu*, *Tarihte Bu Ay*, *Varlık*, *Radyo Haftası*, *Radyo Dünyası*, *Yelpaze* gibi birçok gazete ve dergide romanları, hikâyeleri, oyunları, gezi izlenimleri, deneme ve eleştirileri, anıları, incelemeleri, tarihi konuları ele alan yazıları, çevirileri yayımlandı. Bk. Nahit Sırrı Örik, **Bilinmeyen Yaşamlarıyla Saraylılar**, Haz. Alpay Kabacalı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2002, s.7; Ayfer Yılmaz, **Nahit Sırrı Örik: Hayatı, Sanatı, Eserleri**, Ürün Yayınları, 2006.

⁹⁴ Nicolas Jorga, dünyaca ünlü Rumen tarihçi, politikacı, edebiyat eleştirmeni, anı ve oyun yazarı, şairdir. Milletvekilliği, senato başkanlığı ve başbakanlık görevlerinde bulundu. Beş ciltlik *Osmanlı Tarihi*'nde Avrupa ve Balkan ülkeleri kaynaklarını kullandı. *Yenilmez Türk Kanuni Sultan Süleyman* isimli eseri yazdı. Yazar Türk dostudur ve Türklerin Rumeli'ye geçiş Bizans'ın hayatına son vermesini medeniyet için büyük musibet olarak gören mutaassıplara katılmaz. Osmanlı olmasaydı Romenler Slavlaşmış olurdu der. Bk. Turgut Akpınar, "IORGA, Nicolae", **DİA**, 22. Cilt, s.359-361.

⁹⁵ Eserin künyesi: Nicolae Iorga, *Les Voyageurs Français Dans l'Orient Europeen*, Paris 1928, 128s.

⁹⁶ Nahit Sırrı, "Şark-ı Karipteki Fransız Seyyahları Hakkında Bir Eser", **TTEM-Yeni Seri**, S 1, s.71.

Nahid Sırrı, diğer makalesinde Romanyalı Andre Otetea'nın Oslo'da gerçekleşen Uluslararası Altıncı Tarih Kongresi'nde sunduğu çalışmayı konu almıştır⁹⁷. Otetea, Napoli'de yaptığı araştırmada devletin arşivinde muhafaza edilen Sicilyateyn Krallığı Hariciye Evrakı 183-259 arası ciltlerinden yararlanmışır. Bu ciltler üzerinde “Dışişleri-İstanbul” yazmaktadır ve sefaretin kuruluşundan lağvına kadarki evrakı (1740-1860) kapsamaktadır. Bunun dışında Otetea, “societa Napoletana di storia Patria” ismiyle kurulan tarih kurumunda bulunan ve üç mensubu 1747-1820 arasında İstanbul'da sefaret görevinde bulunmuş Ludolf ailesinin bütün evrakını da görmüştür. Otetea'nın bu çalışması da Osmanlı sosyal hayatı hakkında önemli veriler içermesi açısından kıymetli bulunmuştur⁹⁸.

Yukarıda referans gösterilen Mecmua makaleleri göz önünde bulundurulduğunda anlaşılmaktadır ki Osmanlı tarihlerinin ihmal ettikleri konulara ilgi artmış, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e tarihin konuları ve kaynakları genişlemiş, önceki tarihlerde değinilmeyen konulara daha çok yer verilerek eksikler giderilmeye çalışılmışır.

III. Avrupa Tarihlerine Yöneltilen Eleştiriler

Mecmua'da Osmanlı tarihlerine yöneltilen eleştiriler boyutunda olmasa da Avrupa tarihlerine de eleştiriler yöneltilmiştir. Bu kapsamda Avrupa tarihlerini en çok eleştiren mecmua yazarı Safvet Bey'dir. O, makalelerinde Osmanlı tarihleri ile beraber Avrupa tarihlerinin eksik, yanlış ve yanlı rivayetlerine dikkat çekmiştir. Safvet Bey makalelerinde Avrupa tarihlerinin içine düştükleri çifte standardı, büyük olayları küçük sebeplere bağlamalarını, düzmece masallarını ve asılsız iddialarını eleştirmiştir. Ona göre Avrupa tarihlerinin Malta şövalyelerinin İslam hacı ve tüccarlarına yaptıkları zulümleri alkışlarken Garp Ocaklarında faaliyet gösteren Oruç, İshak, Hızır/Barbaros ve Turgut Gazilerin Akdeniz yalılarını kasıp kavurduklarını iddia etmeleri bir çifte standarttır. Yine Fransızların bizimle anlaşmalarına rağmen düşmana yardım etmeleri aynı şekilde çifte standarttır⁹⁹. Kıbrıs'ın

⁹⁷ Bu çalışma Romanya Akademisi tarafından Mösyö N. İorga'nın riyaseti altında Fransızca olarak neşredilen *Bulletin De La Section Historique* mecmuasının 1929 tarihli 15. sayısında yayımlanmıştır. Bk. Nahit Sırrı, “İstanbul'da Sicilyateyn Elçileri”, **TTEM-Yeni Seri**, S 3, s.67.

⁹⁸ Nahit Sırrı, a.g.m., s.67-72.

⁹⁹ Safvet, “İkinci Cerbe Harbi Üzerine Vesikalar”, **TOEM**, S 1, 1 Nisan 1326/14 Nisan 1910, s.27-30.

fethinin gerçek nedenleri arşiv belgelerinde aşikâr bir şekilde görülürken bu büyük olayın uydurma masallarla izah edilmesi doğru değildir¹⁰⁰. İnebahtı Deniz Muharebesi ile ilgili anlatılanlar, diğer Avrupa tarihleri ile bile çelişmektedir¹⁰¹. Kendi arşiv belgelerimiz yanında Avrupa tarihlerinin el sözü mesabesinde olduğunu ifade eden Safvet Bey, elbette kendi vesikalarımıza güvenmemiz gerektiğini ifade eder. Çünkü vesikalarımız, devletin o günlerde güttüğü siyaseti ve Divan-ı Hümayun'dan çıkan resmî kararları açıkça göstermektedir¹⁰².

Meskûkâtçı Ali Bey, sancağımızdaki ay-yıldızın menşeyini tetkik ettiği makalesinde, *Tarih-i Kostantiniye* adlı eserde yer alan hilalin Bizanslılara mahsus bir alamet olup oradan Rumlara ve sonra Türklere geçtiği iddiasını mesnetsiz bulmuştur. Ay ve yıldızın hem doğuda hem de batıda kullanımını ayrıntılı bir şekilde inceleyen Ali Bey, ay-yıldız ilk defa Orhan Bey Dönemi'nde Osmanlı sancağında görüldüğünde Bizanslılarda hilalin çoktan bırakılıp haçın hâkim olduğunu, dolayısıyla Bizans'tan geçtiği tezinin doğru olamayacağını, Osmanlı hilalinin ayrı bir serüveni olduğunu ortaya koymuştur. Aynı makalede Osmanlı sancaklarının rengini tartıştığı bölümde, Hammer'in Türklerin kan dökmeyi sevdiklerinden sancak ve bayraklarında kan kırmızısını tercih ettiği safsatasını yine Osmanlı'da kullanılan renklerin çeşitliliğini ayrıntılı bir şekilde inceleyerek reddetmiştir¹⁰³. Bu durum bilimsel usullerle yazdığı Osmanlı tarihi takdir edilse bile Hammer'in de zaman zaman hislerine kapıldığını ve rivayetlerine ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini göstermektedir¹⁰⁴.

Ahmed Refik, Avrupa tarihlerinin III. Selim ve II. Mahmut'ta görülen yüksek düşünce ve ıslahat kabiliyetlerinin yabancı kökenli annelerine bağlamalarını eleştirmekte, diğer padişahlar ve anneleri ile bu padişahların icraatlarını karşılaştırmak suretiyle bu iddianın asılsızlığını göstermektedir. Ancak

¹⁰⁰ Safvet, "Yusuf Nâsi", **TOEM**, S 16, 1 Teşrin-i Evvel 1328/ 14 Ekim 1912, s.982-993.

¹⁰¹ Safvet, "Sıngın/İnebahtı Donanma Harbi Üzerine Bazı Vesikalar", **TOEM**, S 9, 1 Ağustos 1327/14 Ağustos 1911, s.560.

¹⁰² Safvet, "İkinci Cerbe Harbi Üzerine Vesikalar", **TOEM**, S 1, 1 Nisan 1326/14 Nisan 1910, s.26.

¹⁰³ Ali, "Sancağımız ve Ay Yıldız Nakışı", **TOEM**, S 46, 1 Teşrin-i Evvel 1333/1 Ekim 1917, s.198; S 47, 1 Kanun-ı Evvel 1334/1 Aralık 1918, s.260.

¹⁰⁴ Abdurrahman Şeref, "Topkapı Sarayı Humayunu", **TOEM**, S 5, 1 Kanun-ı Evvel 1326/ 14 Aralık 1910, s.279; Ahmed Refik, "Hazine-i Evrak Vesaikine Nazaran Türkiye'de Katolik Propagandası", **TTEM**, S 5 (82), 1 Eylül 1340/1 Eylül 1924, s.267.

Ahmed Refik'e göre bu efsane artık bir kere ortaya çıkmıştır ve ortadan kalkması mümkün değildir¹⁰⁵.

Halil Edhem, Avrupalıların Osmanlı memleketlerine düzenledikleri seyahatlere dair yazmış oldukları seyahatnamelerde çoğunlukla garaz ve tarafgirlik yapmakla birlikte bazen bilmediğimiz bazı bilgileri de aktarabildiklerini ifade etmiştir. Reinhold'un seyahatnamesini bir dereceye kadar tahrifattan uzak bulan Halil Edhem, onun Osmanlı şehirleriyle ilgili verdiği bilgilerin bizim için kıymetli olabileceğini hatırlatmıştır¹⁰⁶. Bu tespitler, Avrupa tarihlerinden yararlanılması gerektiğini ancak garazkâr ve tarafgir yaklaşımlara karşı da uyanık olunması gerektiğini göstermektedir.

---

¹⁰⁵ Bu iddiayı Kiseviye Eyme gibilerinin ortaya attığı ifade edilmiş, Peçevi'nin Fransız elçisi Philippe de Harle ile arz odasında yaptığı sohbette, elçinin "Sultan Mehmed'den sonra gelen Padişahlar, Françe Padişahının akrabalarıdır" diye iftihar ettiği aktarılmıştır. Bk. Ahmed Refik, "Mahmud-ı Sâni'nin Validesi", **TTEM**, S 10 (87), 1 Temmuz 1341/1 Temmuz 1925, s.217-219.

¹⁰⁶ Halil Edhem, "Bibliyografya", **TOEM**, S 26, 1 Haziran 1330/14 Haziran 1914, s.123.

SONUÇ

Mecmua'da Osmanlı ve Avrupa tarihlerine yönelik olarak yapılan eleştiriler göz önünde bulundurulduğunda şu hususlar dikkat çekmektedir: Özellikle ilk dönem Osmanlı tarihleri çoğunlukla belgelere göre değil rivayetlere göre yazıldığı için eksik ve yanlışlarla doludur. Lüzumsuz tekrar ve gereksiz teferruat çok fazladır. Buna dönemin felsefesi ve kişisel zafiyetler de eklendiğinde sorun daha da büyümüştür. Bu yaklaşım Encümen'in tarihin kaynaklarına ulaşarak tarihin hizmetine sunma konusuna yoğunlaşmasına neden olmuş, bunun sonucunda Mecmua makalelerin yarısından fazlasında Türk tarihine katkı sağlayacak arşiv belgeleri, kitabeler, meskûkât, yazmalar ve başka dillerden yapılan tercümeleler aktarılmıştır.

Osmanlı tarihleri, Osmanlı hanedanı merkeze alınarak yazılmıştır. Hatta bey, padişah veya sultan merkezli bir tarih yazımı gerçekleştirildiğini söylesek yanlış olmaz. Bu nedenle Osmanlı tarihlerinde Karamanoğulları Beyliği ile ilgili objektif bilgiler yer almaz. Osman Bey'in büyük oğlu Alaaddin Bey ile ilgili yetersiz ve çelişkili bilgilerin yer alması, bu bakış açısının bir ürünüdür. Cem Sultan'ın Avrupa'daki hayatıyla ilgili Osmanlı tarihlerinde yeterli bilgiye ulaşılamaması da bu bakış açısının bir ürünüdür. Osmanlı tarihlerinin Padişah merkezli bir bakış açısıyla yazılması, diğer hanedan üyelerinin hayatı ve faaliyetleriyle ilgili detayların göz ardı edilmesine ve devlet için tehlike oluşturan diğer Anadolu beyliklerinin yerilmesine, tarafgir ve mübalağalı yaklaşımlar sergilenmesine neden olmuştur. Yine devlet ebed müddet anlayışının hâkim olması, devletin yönetim şeklinin kutsanmasına, ortaya çıkan diğer yönetim anlayışlarının yerilmesine neden olmuştur. Osmanlı tarihlerindeki hanedan merkezli, tarafgir ve yer yer mübalağalı bu yaklaşım, tarihin objektiflik ilkesine aykırı bulunmuştur. Bu durum Mecmua'da Osmanlı tarihlerince ihmal edilen konulara daha çok yer verilmesine neden olmuştur.

Fatih Dönemi'nden itibaren İran'dan gelen şehnameciler yoluyla Osmanlı tarihçiliğine giren mübalağalı ve tumturaklı üslup, uzun yıllar etkili olmuş, bu şekilde yazılan eserlerde tarih edebiyata feda edilmiştir. Dil ile ilgili eleştirilerde ön plana çıkan bu yaklaşım, tarihin halk için yazılmaya başladığı süreçte, sade ve anlaşılır bir üslupla tarih yazma gayretlerinin artmasına neden olmuştur.

Çok azı dışında Osmanlı tarihlerinde tenkit usulü uygulanmamıştır. Vakanüvisler eserleriyle bir vukuat silsilesi oluştursalar da sebep sonuç ilişkisi ile dünden bugüne, bugünden yarına intikal yolunu tutmamışlardır. Usulle ilgili bu eleştiriler, tenkit yöntemlerinin zamanla daha etkili bir şekilde kullanılmasını sağlamıştır. Bunun sonucu olarak Mecmua'da Osmanlı tarihlerinde yer alan rivayetlerin ulaşılabilen yeni kaynaklarla tashih edilmesi yöntemine önem verilmiştir. Mecmua'da en çok görülen tenkit yöntemi kaynakların karşılaştırılması yöntemidir. Bu nedenle kaynaklar tenkit süzgecinden geçirilmeye ve edisyon-kritik yapılmaya başlanmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde özellikle Mükrimin Halil ve Akçuraoğlu Yusuf tarafından kaleme alınan makalelerde daha geniş ilişkiler ağı içerisinde ve daha etkili tenkit usullerinin uygulandığı görülmektedir.

Osmanlı tarihleri daha çok siyasi ve askerî olaylara yer vermiş, içtimai, iktisadi, ticari, edebî, medeni ve kültürel konuları ihmal etmişlerdir. Tarihin kapsamı ile ilgili bu eleştiri, zamanla başta sosyal ve ekonomik hayat olmak üzere diğer alanlardaki monografik çalışmaların artmasını sağlamıştır.

Avrupa tarihlerinde eksik, yanlış, uydurma bilgi ve iddialarla beraber garazkâr ve tarafgir yaklaşımların yer aldığı eleştirisi, bilimsel tarihçilik alanında meydana gelen büyük gelişmelere rağmen Avrupa tarihlerine ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini göstermektedir.

Yazılış tarzı ve muhtevası itibariyle nispeten kıymet atfedilebilecek eserler 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmeye başlanmıştır. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mecmua yazarlarından Abdurrahman Şeref, Ahmed Tevhid, Safvet Bey, Necib Asım, Ahmed Refik, Halil Edhem, Meskûkâtçı Ali, Ali Fuat, Mükrimin Halil ve Akçuraoğlu tarafından kaleme alınan makalelerde eleştirilerin kaynağa dayalı tarih yazımı, kaynakların karşılaştırılması, edisyon kritik yöntemlerinden iç ve dış tenkit yöntemlerinin etkili bir şekilde kullanıldığı sürece doğru bir gelişme göstermektedir. Bu süreçte tarih telakkisinin gelişimine paralel olarak olayların geniş perspektifli bakış açılarıyla ve geniş ilişkiler ağı içerisinde ele alınmaya başlandığı, tarihin alanının yatay ve dikey düzeyde genişlediği görülür. Bu durum, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e bilimsel tarih yazıcılığında alınan mesafeyi göstermektedir.

İntihal Taraması
Plagiarism Detection

Bu makale intihal taramasından geçirildi. (<https://intihal.net/>)
| *This paper was checked for plagiarism. (<https://intihal.net/>)*

Etik Beyan
Ethical Statement

Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır. | *There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.*

Açık Erişim Lisansı
Open Access License

Bu makale, Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. | *This work is licensed under Creative Commons AttributionNonCommercial 4.0 International License.*

KAYNAKÇA

Abdurrahman Şeref, **Tarih Musâhabeleri**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1339.

Abdurrahman Şeref, “Sokullu Mehmed’in Evail-i Ahvali ve Ailesi Hakkında Bazı Malumat-Cevherü'l-Menakıb”, **TOEM**, S 29, s.258.

Abdurrahman Şeref, “Tarih-i Osmani”, **Sabah**, No: 7071, 2 Haziran 1909, s.2.

Abdurrahman Şeref, “Topkapı Saray-ı Humayûnu”, **TOEM**, S 5, 1 Kanun-ı Evvel 1326/ 14 Aralık 1910, s.279.

Ahmed Refik, “Ahmed-i Salis Devrine Dair Madam Montequ'nun Mektupları”, **TOEM**, S 19, 1 Nisan 1329/14 Nisan 1913, s.1207.

Ahmed Refik, “Sultan Abdulmecid Han'ın Sarayında Doktor Spitzer Hatıratı”, **TOEM**, S 34, 1 Teşrin-i Evvel 1331/14 Ekim 1915, s.599.

Ahmed Refik, “Fatih Devrine Ait Vesikalar”, **TOEM**, S 49:62, s.1-58.

Ahmed Refik, “Tevarih-i Âl-i Osman”, **TTEM**, S 14 (91), 2, 69.

Ahmed Refik, “Fatih zamanında Kocaeli”, **TTEM**, S 1 (78), s.25-36.

Ahmed Refik, “Hazine-i Evrak Tetkikatı: 1284/1867 Bulgar İhtilali”, **TTEM**, S 9 (86), s.164.

Ahmed Refik, “Fatih Zamanında Sultan Öyüğü”, **TTEM**, S 3 (80), 1 Mayıs 1340/ 1 Mayıs 1924, s.129-141.

Ahmed Refik, “Fatih Zamanında Teke İli”, **TTEM**, S 2 (79), s.65-84.

Ahmed Refik, “Sultan Süleyman-ı Kanuni'nin Son Senelerinde İstanbul'un Usul-i İaşe ve Ahval-i Ticariyesi”, **TOEM**, S 37, s.23-42.

Ahmed Refik, “Hazine-i Evrak Vesaikine Nazaran Türkiye'de Katolik Propagandası”, **TTEM**, S 5 (82), 1 Eylül 1340/1 Eylül 1924 (14. Sene), s.267.

Ahmed Refik, “Mahmud-ı Sâni'nin Validesi”, **TTEM**, S 10 (87), 1 Temmuz 1341/1 Temmuz 1925, s.217-224.

Ahmed Refik, “Osmanlı İmparatorluğunda Meskûkât”, **TTEM**, S 7 (84), 1 Kanun-ı Sani 1341/1 Ocak 1925; S 10 (87), s.248.

Ahmed Refik, “Sultan Abdulmecid Han'ın Sarayında Doktor Spitzer Hatıratı”, **TOEM**, S 34, s.599, 602.

Ahmed Refik, “Sultan Murad-ı Râbi’in Hatt-ı Humayunları”, **TOEM**, S 39, s.129.

Ahmed Tevhid, “Bursa’da Umur Bey Camii Kitabesi”, **TOEM**, S 14, s.865.

Ahmed Tevhid, “Rum Selçuki Devletinin İnkırazıyla Teşekkül Eden Tevaif-İ Mulûk”, **TOEM**, S 1, s.35.

Ahmed Tevhid, “Saruhan ve Aydın Oğulları”, **TOEM**, S 10, s.621-622.

Akbayrak, Hasan, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Tarih Yazımı**, Kitabevi, İstanbul 2012.

Akçuroğlu Yusuf, “Asr-ı Hâzır Tarihine Dair Araştırmalardan: Osmanlı Devleti Umumi Harpte Bî- taraf Kalabilir miydi?”, **TTEM**, S 13:18, 1927, s.2-11.

Akpınar, Turgut, “Iorga, Nicolae”, **DİA**, 22. Cilt, Diyanet Vakfı Yayınları, s.359-361.

Akün, Ömer Faruk, “Ahmed Vefik Paşa”, **DİA**, 2. Cilt, Diyanet Vakfı Yayınları, s.143-157.

Akyıldız, Ali, “Subhi Paşa, Abdülatif”, **DİA**, 37. Cilt, Diyanet Vakfı Yayınları, s.450-452.

Ali Emiri, “Şahane bir Fıkra-i Tarihiye ve Edebiye-I”, **TOEM**, S 27, s.129-134.

Ali Emiri, “Şahane Bir Fıkra-i Tarihiye ve Edebiye-II”, **TOEM**, S 29, s.266-271.

Ali Fuat, “Mansurîzade Mustafa Paşa ve Netâyicülvukuât”, **TTEM-Yeni Seri**, S 1, s.42-66.

Ali, “Sancağımız ve Ay Yıldız Nakışı”, **TOEM**, S 46, 1 Teşrin-i Evvel 1333/1 Ekim 1917; S 47, 1 Kanun-ı Evvel 1334/1 Aralık 1918; S 48, s.378-379.

Arıkan, Zeki, “Târih-i Cevdet”, **DİA**, 40. Cilt, Diyanet Vakfı Yayınları, s.75.

Çalen, Mehmet Kaan, **II. Meşrutiyet Döneminde Türk Tarih Düşüncesi**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2013.

Dilek, Kaan, “Şerefeddin Ali Yezdî”, **DİA**, 38. Cilt, Diyanet Vakfı Yayınları, s.550-552.

- Efdaleddin, “Memalik-i Osmaniye’de Tabâatin Kademi”, **TOEM**, S 40.
- Gökman, Muzaffer, **Tarihi Sevdiren Adam: Ahmed Refik Altınay**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1978.
- Halil Edhem, “Âl-İ Germiyan Kitabeleri”, **TOEM**, S 2, s.112.
- Halil Edhem, “İstanbul’da En Eski Osmanlı Kitabesi”, **TOEM**, S 8, s.484.
- Halil Edhem, “Karaman oğulları Hakkında Vesaik-i Mahkûke”, **TOEM**, S 14, s.881.
- Halil Edhem, “Kara Mustafa Paşa’nın Şopron Şehri Ahalisine Beyannamesi”, **TOEM**, S 15, s.924-937.
- Halil Edhem, “Sultan Kayıtbay Namına Bir Top”, **TOEM**, S 45, s.132.
- Halil Edhem, “Bibliyografya”, **TOEM**, S 26, 1 Haziran 1330/14 Haziran 1914.
- Halil Edhem, **Fihrist-i Umûmî**, Devlet Matbaası, İstanbul 1928.
- Hasan Baktir, “Lady Montagu’nun Türkiye Mektuplarına Etnografik bir Bakış”, **Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyat Dergisi**, S 1, 1 Temmuz 2016, s.13.
- Hüseyin Hüsameddin, “Koca Mehmed Paşa”, **TOEM**, S 37, s.43-49; S 38, s.117-122.
- Hüseyin Hüsameddin, “Alaaddin Bey”, **TTEM**, S 5 (82), s.307-318; S 6 (83), s.380-384.
- Hüseyin Hüsameddin, “Sultan Altunbaş”, **TTEM**, S 11 (88), s.305-326.
- Hüseyin Hüsameddin, “Orhan Bey Vakfiyesi”, **TTEM**, S 17 (94), s.284-301.
- Hüseyin Hüsameddin, “Molla Fenari”, **TTEM**, S 18 (95), s.368-383.
- Hizmetli, Sabri, **İslam Tarihçiliği Üzerine**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara 1991.
- İbnülemin Mahmud Kemal, “Meşâhir-i Mechûle”, **TTEM**, S 13:18, 1927, s.37-38.
- İnalçık, Halil, “Türkiye’de Modern Tarihçiliğin Kurucuları”, **Muhafazakar Düşünce**, S 7, Kış 2006, s.1-44.

İnalçık, Halil, “Osmanlı Tarihinde Dönemler”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, S 51, Kasım, Aralık, Ocak 2009, s.15-16.

İnalçık, Halil-Arı, Bülent, “Klasik Dönem Osmanlı Tarihçiliği”, **Türkiye’de Tarih Yazımı**, Ed. Vahdettin Engin, Ahmet Şimşek, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2013, s.110-112.

İskender Yanko Hoçi, “Şehzade Halil’in Şergüzeşti”, **TOEM**, S 7, s.445.

Mehmed Arif, Tefrika: Vakıât-ı Sultan Cem-Mukaddime, **TOEM**, S 25, s.33.

Mehmed Arif, “Hamid Oğulları”, **TOEM**, S 15, 1 Ağustos 1328/14 Ağustos 1912, s.947.

Mehmed Arif, “Silsile-i Vukuat-ı Devlet-i Aliyye’de 1142 Senesi Hadisatı”, **TOEM**, S 1, s.54-63.

Mehmed Arif, “Vâkıât-ı Sultan Cem, Mukaddime”, **TOEM**, S 25, s.A.

Mirgün, Ali Seydi, “Sadrazam Paşa Hazretlerine Açık Mektup”, **Tanin**, No: 265, 29 Mayıs 1909, s.3.

Nahit Sırrı, “Şark-ı Karipteki Fransız Seyyahları Hakkında Bir Eser”, **TTEM-Yeni Seri**, S 1 s.71.

Nahit Sırrı, ” İstanbul’da Sicilyateyn Elçileri”, **TTEM-Yeni Seri**, S 3, s.67-72.

Necib Asım, “Osmanlı Tarih nüvisleri ve Müverrihleri”, **TOEM**, S 1, 1 Nisan 1326/14 Nisan 1910, s.41.

Necib Asım, “Mesihî Divanı, Divanlarımızdan Tarihçe Nasıl İstifade Edilir?”, **TOEM**, S 5, s.300.

Necib Asım, “Hoca Tahsin”, **TTEM**, S 13:18, 1927, s.57.

Necib Asım, “Vatanperverlik Temasil-i Şahanesi”, **TOEM**, S 28, s.198.

Necib Asım, “Tarih-i Osmani, Hüseyin Cahid Bey’e”, **Tanin**, No: 268, 1 Haziran 1909, s.3.

Oral, Mustafa, **Türkiye’de Romantik Tarihçilik**, Asil Yayın, Ankara 2006.

Ortaylı, İlber, **Tarih Yazıcılık Üzerine**, Cedit Neşriyat, Ankara 2011.

Özcan, Abdülkadir, “Mustafa Nuri Paşa”, **DİA**, Diyanet Vakfı Yayınları, C 31, s.342-343.

Özgen, Yüksel, “Belleten Dergisinin Cumhuriyet Dönemi Türk Tarihçiliğindeki Yeri”, **Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu Bildiriler**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s.619-628.

Safvet, “Bahreyn’de Bir Vak’a”, **TOEM**, S 18, s.1139-1145.

Safvet, “Bahr-i Hazar’da Osmanlı Sancağı”, **TOEM**, S 14, s.857-861.

Safvet, “Bir Osmanlı Filosunun Sumatra Seferi”, **TOEM**, S 10, s.604-614.

Safvet, “İkinci Cerbe Harbi Üzerine Vesikalar”, **TOEM**, S 1, 1 Nisan 1326/14 Nisan 1910, s.20-26.

Safvet, “Koyun Adaları Önündeki Deniz Harbi ve Sakız’ın Kurtarılışı”, **TOEM**, S 3, s.155-177.

Safvet, “Nakşe/Naksos Dükalığı, Kiklad Adaları”, **TOEM**, S 23, s.1444-1457.

Safvet, “Ragoza/Dubrovnik Cumhuriyeti”, **TOEM**, S 17, s.1063-1065.

Safvet, “Singin/İnebahtı Donanma Harbi Üzerine Bazı vesikalar”, **TOEM**, S 9, 1 Ağustos 1327/14 Ağustos 1911, s.560.

Safvet, “Yusuf Nâsi”, **TOEM**, S 16, 1 Teşrin-i Evvel 1328/ 14 Ekim 1912, s.982.

Safvet, “Zeyl”, **TOEM**, S 4, s.217-222.

Şakiroğlu, Mahmut, “Memleketimizde Toplu Tarih Çalışmaları-I”, **Tarih ve Toplum**, Aralık 1986, S VI/36, s.45.

Şeşen, Ramazan, **Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı**, İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı, İstanbul 1998, s.20-21.

Tarih-i Osmani Encümeni Talimat Sureti, **TOEM**, S 1, 1 Nisan 1326/14 Nisan 1910, s.5.

Tarih-i Osmanî Encümeni, “İfade-i Meram”, **TOEM**, S 1, 1 Nisan 1326/14 Nisan 1910, s.1.

Yinanç, Mükrimin Halil, “Tanzimattan Meşrutiyete Kadar Bizde Tarihçilik”, **Milli Tarihin İnşası**, Haz. Ahmet Şimşek, Ali Satan, Tarihçi Kitabevi, İstanbul 2017, s.89-120.

